

**КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА**

**Факультет суспільно-гуманітарних наук
Кафедра всесвітньої історії**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

УКРАЇНО-ПОЛЬСЬКІ КУЛЬТУРНІ ВІДНОСИНИ (1945-1991)

**Спеціальність: 032 «Історія та археологія»
Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)**

Устенко Катерина Віталіївна
Студентка 4 курсу
Групи ІСТб-2-21-4.0д.

Науковий керівник:
Андрєєва Світлана Серафимівна,
доцент кафедри всесвітньої історії,
кандидат історичних наук, доцент.

Роботу захищено «___» _____ 20__р.

Оцінка _____

Київ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	1
РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	
1.1. Історіографія проблеми.....	6
1.2. Джерельна база та методологія дослідження.....	10
РОЗДІЛ 2. УКРАЇНО-ПОЛЬСЬКІ КУЛЬТУРНІ ВІДНОСИНИ ВІД СТВОРЕННЯ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ ДО ЗАВЕРШЕННЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ.....	14
2.1. Культурні аспекти взаємин двох народів у період Першої Речі Посполитої (1569–1795)	14
2.2. Культурні контакти поляків і українців у ХІХ столітті.....	21
2.3. Вплив Першої та Другої світових воєн на культурні україно-польські зв'язки.....	25
РОЗДІЛ 3. ЗАГАЛЬНОІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНИХ ВІДНОСИН МІЖ ПОЛЬСЬКОЮ НАРОДНОЮ РЕСПУБЛІКОЮ/РЕСПУБЛІКОЮ ПОЛЬЩА ТА УРСР (1945–1991)...	29
3.1. «Війна після війни» (1945–1947), операція «Вісла» (1947) та інші історичні виклики у розвитку двосторонніх культурних відносин.....	29
3.2. Партійний і державний контроль за сферою культури у ПНР та УРСР/СРСР.....	44
3.3. Досягнення у формуванні культурного діалогу: роль української та польської інтелігенції у відновленні взаєморозуміння.....	50
3.4. Подальший розвиток двосторонніх культурних відносин після проголошення незалежності України.....	
РОЗДІЛ 4. ОСНОВНІ НАПРЯМИ УКРАЇНО-ПОЛЬСЬКИХ КУЛЬТУРНИХ ВЗАЄМОВІДНОСИН.....	62
4.1. Літературні контакти між польськомовним та україномовним середовищами.....	62
4.2. Польсько-українські музичні зв'язки.....	64
4.3. Кінематограф України та Польщі.....	68
4.4. Україна та Польща: спільне і особливе в розвитку образотворчого мистецтва.....	70
ВИСНОВКИ.....	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	78
ДОДАТКИ.....	85

ВСТУП

Україно-польські культурні відносини у період 1945–1991 років є надзвичайно важливою темою для дослідження, оскільки цей період став етапом значних політичних, соціальних та культурних змін у обох країнах. Після закінчення Другої світової війни та встановлення нових кордонів між Українською РСР і Польською Народною Республікою сформувалися умови, які значно вплинули на характер взаємодії двох народів. Цей період позначений не лише складними політичними процесами, але й спробами зберегти культурну ідентичність, знайти спільні точки дотику через літературу, музику, театр, освіту та науку.

Актуальність теми обумовлена багатьма аспектами. Передусім, взаємини між Україною та Польщею завжди були складними, але водночас багатими на культурний обмін, який значною мірою сприяв розвитку обох народів. Післявоєнний період став часом, коли культура набувала особливого значення як інструмент збереження національної самобутності в умовах тоталітарних режимів. Для українського народу, що знаходився в межах радянської ідеології, культурна взаємодія з Польщею давала можливість обмінюватися ідеями, зберігати зв'язки із західною традицією та протистояти культурній ізоляції.

З іншого боку, для Польщі, яка відновлювалася після війни і знаходилася під впливом соціалістичного табору, культурні відносини з Україною ставали важливим інструментом порозуміння, попри те, що обидві держави перебували у різних політичних контекстах. Поляки та українці мали спільну історію, яка одночасно поєднувала і розділяла їх. Дослідження цього періоду дозволяє

зрозуміти, як історичний досвід вплинув на формування культурного діалогу та яку роль відіграли інтелігенція, митці та науковці у підтриманні взаємодії.

Особливу увагу слід приділити аналізу того, як політична цензура та ідеологічний контроль формували простір для культурної співпраці. Важливо зрозуміти, як культурні ініціативи та обмін у сфері літератури, мистецтва, театру та освіти могли існувати попри всі обмеження. У цьому контексті необхідно дослідити роль дисидентських рухів, які значною мірою сприяли розвитку неформального культурного діалогу. Їхня діяльність дозволяла виходити за межі офіційної політики та створювати можливості для обміну ідеями.

Крім того, післявоєнний період у відносинах України та Польщі цікавий тим, що він став основою для подальшого розвитку співпраці між двома народами вже після здобуття незалежності обома державами. Досвід культурної взаємодії в умовах політичного тиску та ідеологічних викликів має велике значення для сучасного суспільства, оскільки він демонструє, як культура може слугувати інструментом дипломатії, формувати суспільну свідомість та підтримувати діалог навіть у найскладніших обставинах.

Дослідження культурних відносин між Україною та Польщею у 1945–1991 роках є не лише історично значущим, але й актуальним у контексті сучасної українсько-польської співпраці. Сьогодні обидві держави мають спільний інтерес у розвитку партнерства, і аналіз їхніх культурних зв'язків у минулому допомагає краще зрозуміти корені сучасного співробітництва, знайти нові точки дотику та уникати повторення помилок минулого.

Об'єктом дослідження є культурні відносини між Українською РСР і Польською Народною Республікою в період з 1945 до 1991 року.

Предметом дослідження є динаміка і специфіка україно-польських культурних взаємин у зазначений період, а також їх вплив на формування національної ідентичності та розвиток культурного середовища обох країн.

Метою роботи є всебічне дослідження україно-польських культурних відносин у період з 1945 по 1991 роки, зокрема їхнього впливу на формування міжкультурного діалогу, національної ідентичності та культурної взаємодії між народами.

Завдання включають:

1. Прослідкувати історичний досвід україно-польських культурних відносин від 1569 до 1945
2. Проаналізувати історіографію теми та основні напрями дослідження україно-польських культурних відносин у період 1945–1991 років.
3. Оцінити вплив історичних подій, таких як операція "Вісла", на розвиток культурної взаємодії.
4. Вивчити роль інтелігенції у формуванні міжкультурного діалогу.
5. Дослідити форми та зміст культурного обміну між Українською РСР та Польською Народною Республікою.
6. Показати плідність двосторонніх контактів в сферах, літератури, музики, кінематографу та образотворчого мистецтва.

Хронологічні межі роботи охоплюють період з 1945 по 1991 рік, що має важливе значення для розуміння україно-польських культурних відносин у контексті історичних змін. Початком досліджуваного періоду є завершення Другої світової війни, коли відбулася кардинальна зміна політичної карти Європи, включно зі встановленням нових кордонів між Українською РСР і Польською Народною Республікою. Закінчення періоду припадає на розпад СРСР у 1991 році, що ознаменувало початок нової ери у відносинах між двома незалежними державами.

Цей період охоплює ключові події, такі як післявоєнна депортація українців (операція "Вісла"), культурні контакти між радянською Україною та

Польщею, участь інтелігенції у формуванні культурного діалогу, а також вплив перебудови й демократичних змін наприкінці 1980-х років.

Географічні межі роботи охоплюють територію Української РСР та Польської Народної Республіки. Особлива увага приділяється прикордонним регіонам, які стали основним місцем взаємодії культур обох народів, зокрема Волині, Галичині, Підляшшю та Люблінщині.

Крім того, дослідження враховує культурні центри, такі як Київ, Львів, Варшава та Краків, де відбувалися ключові події культурного обміну. У зв'язку з темою роботи також розглядаються діаспорні осередки українців і поляків, які впливали на культурні відносини через діяльність організацій, видавництв та культурних товариств за межами двох країн.

Джерельна база: Дослідження сучасних українсько-польських взаємин ґрунтується на комплексі джерел: офіційних документах, наукових працях, аналітичних матеріалах та періодиці. Основу складають нормативно-правові акти, що регулюють культурне співробітництво, а також наукові монографії та статті, які аналізують еволюцію культурних зв'язків та політичних взаємин. Періодичні видання висвітлюють актуальні питання співпраці, тоді як історико-культурні дослідження дозволяють простежити роль культури у формуванні діалогу між Україною та Польщею. Такий підхід забезпечує комплексне розуміння культурних відносин у різних історичних контекстах.

Методологія. Дослідження ґрунтується на комплексному аналізі історичних джерел, використанні методів критичного аналізу та синтезу.

Робота має наукову новизну, оскільки комплексно досліджує взаємодію між Україною та Польщею в культурному аспекті в післявоєнний період (1945-1991 роки), зосереджуючи увагу на впливі політичних, соціальних і культурних процесів того часу на розвиток двосторонніх відносин. Окремо підкреслюється роль інтелігенції обох країн у формуванні культурного діалогу, а також

аналізується, як політичні рішення, такі як операція "Вісла", вплинули на культурні зв'язки між народами.

Теоретична значимість роботи полягає в розвитку теоретичних підходів до вивчення культурних відносин у контексті геополітичних змін та ідеологічних впливів, зокрема у контексті поствоєнної Європи. Практична значимість дослідження полягає в можливості використання отриманих результатів для поглиблення розуміння сучасних україно-польських відносин, особливо в галузі культурної дипломатії, а також у розвитку співробітництва між двома країнами на культурному та освітньому рівнях в умовах сучасного глобалізованого світу.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, та списку використаної літератури (_ найменувань). Загальний обсяг роботи становить _ сторінок.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія проблеми

Українсько-польські культурні відносини в період з 1950 по 1991 рік характеризуються складною динамікою, що зумовлена політичними, історичними та соціальними змінами в обох державах. Історіографія цієї проблематики охоплює дослідження різних аспектів культурної взаємодії: від політики культурного співробітництва до аналізу окремих культурних проєктів та ініціатив. Основними джерелами для вивчення цієї тематики є наукові статті, монографії, збірники наукових праць та офіційно-нормативні документи.

1. Політичний контекст культурних відносин

Чимало дослідників підкреслюють взаємозв'язок між політичними та культурними процесами у відносинах між Україною та Польщею. Так, Олександров О. у своїй статті "Нова стратегія національної безпеки Польщі – відповідь на європейські виклики та загрози сьогодення" (2015) розглядає культурний аспект у контексті безпекової політики Польщі, що дозволяє зрозуміти зміни у підходах до культурного співробітництва.

Дослідження Мруз М. "Від стратегічного партнерства до обмеженої співпраці" (2020) відображає перехід від інтенсивного культурного обміну до більш прагматичного співробітництва, що особливо актуально після 2015 року. Автор наголошує на тому, що культурні ініціативи стали більш обмеженими через політичні суперечності.

2. Культурне співробітництво та культурна дипломатія

Алексієвець М. та Лис Н. у статті "Співпраця України і Республіки Польща в оборонно-безпековій сфері: історіографія проблеми (1991-2017)" акцентують увагу на ролі культури в міжнародних відносинах. Вони підкреслюють, що

культурна співпраця в цей період стала важливим елементом дипломатії, спрямованої на налагодження партнерства між двома країнами.

У контексті культурної дипломатії слід відзначити працю Зарембо К. "Аудит зовнішньої політики: Україна - Польща" (2016), яка підкреслює роль культурних проектів у зміцненні двосторонніх відносин. Автор аналізує спільні культурні заходи як інструмент зміцнення довіри та взаєморозуміння.

3. Культурна взаємодія в контексті історичних змін

Бойчук О. та Гринюк І. у статті "Генеза польсько-українських відносин у 1991-2017 рр." (2020) звертають увагу на те, що після здобуття Україною незалежності культурні зв'язки з Польщею активізувалися. Вони аналізують, як політична лібералізація сприяла поживленню культурного діалогу між країнами.

«Українсько-польські культурні взаємини. Випуск 2» - науковий збірник, присвячений аналізу культурних контактів між Україною та Польщею в історичній ретроспективі. Видання охоплює теми спільної спадщини, літературних впливів, музичних обмінів, пам'яткознавства та ролі інтелігенції у діалозі двох народів. Статті базуються на сучасних дослідженнях, архівних джерелах і міждисциплінарних підходах, що робить збірник цінним джерелом для вивчення культурної взаємодії в ХХ столітті.

Важливий внесок у вивчення цього питання зробив Воскобойник К. В. у статті "Становлення українсько-польських дипломатичних відносин" (2018), де автор розглядає дипломатичний аспект культурного співробітництва. Він наголошує, що на початковому етапі незалежності України культурна співпраця з Польщею відігравала роль каналу міждержавного діалогу.

І. В. Берегова у статті «Українсько-польський культурний діалог 1960-х років: музичний аспект» досліджує особливості музичних контактів між Українською РСР та Польською Народною Республікою в період так званої

«відлиги». Авторка аналізує діяльність українських колективів, які гастролювали в Польщі, спільні фестивальні проєкти, участь польських музикантів в українських культурних заходах. Стаття дозволяє простежити політичні рамки дозволеної культурної співпраці у сфері музики, а також виявити обмеження, що накладалися ідеологічним апаратом обох держав. Праця має важливе значення для осмислення конкретних механізмів функціонування культурної дипломатії в музичному просторі двох країн у 1960-х роках.

3. Осікович у дисертаційному дослідженні «Społeczno-kulturalne aspekty stosunków Polski i Ukrainy w latach 1945–1991» комплексно розглядає соціокультурні виміри польсько-українських взаємин у повоєнний період. В окремих розділах авторка висвітлює обміни в галузі музики, літератури, театру та освіти. Особливу увагу приділено впливу державної політики на формування міжкультурних зв'язків, зокрема на основі аналізу офіційних візитів артистичних колективів, освітніх ініціатив та культурних угод. Ця робота є одним із небагатьох цілісних польських досліджень, присвячених саме культурним аспектам українсько-польських відносин, тому є важливим історіографічним джерелом у межах даної теми.

Праця Петра Байцима "Modernism in Ukraine: Local Contexts, Intercultural Encounters, Transnational Exchanges" (2024) присвячена вивченню модерністських течій в українському образотворчому мистецтві у другій половині XX ст. Автор акцентує увагу на міжкультурних контактах українських митців із представниками польської мистецької сцени, розглядає обмін виставками, спільні художні акції та інтелектуальні впливи. Особливу цінність становить аналіз транснаціонального характеру мистецького процесу, який дозволяє краще осмислити культурні взаємини між Україною та Польщею в контексті ідеологічного тиску радянського часу.

Одне з ґрунтовних досліджень авторського кіно в Україні належить Ганні Погребняк. У своїй праці вона простежує трансформацію українського кіномистецтва в другій половині XX століття, зокрема в умовах обмежень радянської ідеології. Особливу увагу авторка приділяє міжкультурним впливам, зокрема ролі польського кінематографа, який виступав джерелом естетичного натхнення та інтелектуальних пошуків для українських режисерів. Польські традиції критичного кіно стали важливою складовою професійного орієнтиру для митців в УРСР.

4. Регіональні культурні проєкти та ініціативи

Зеліч В. та Тітаренко С. у статті "Сучасні реалії економічного розвитку та співробітництва між Україною та Польщею" (2016) розглядають вплив економічних чинників на культурну співпрацю. Вони підкреслюють, що економічні угоди між країнами часто супроводжувалися культурними ініціативами, спрямованими на формування спільного простору.

Каліщук О. у своїй праці "Сучасна історіографія українсько-польського протистояння у роки Другої світової війни" (2012) робить акцент на подоланні історичних суперечностей через культурні заходи, що сприяють взаєморозумінню та примиренню.

Таким чином, історіографія українсько-польських культурних відносин охоплює різні аспекти співпраці: від культурної дипломатії до регіональних ініціатив. Наукові джерела дозволяють проаналізувати динаміку цих зв'язків та виявити основні чинники, що впливають на розвиток культурного діалогу. Політичний контекст, культурна дипломатія та історичні виклики залишаються основними детермінантами українсько-польської культурної взаємодії. Використання широкого кола наукових праць забезпечує комплексне розуміння процесу формування культурних відносин між двома народами.

1.2. Джерельна база та методологія дослідження

Дослідження сучасних українсько-польських взаємин спирається на комплекс джерел, що охоплює офіційні документи, масиви періодики, свідчення учасників подій та аналітичні матеріали. Методологічний інструментарій поступово еволюціонував від класичного документознавчого опису до міждисциплінарних моделей, які поєднують історію, політологію, безпекознавство та міжнародну економіку.

У процесі дослідження українсько-польських культурних взаємин у 1950–1991 рр. використано корпус джерел, що має різне походження та типологію, проте дозволяє комплексно проаналізувати соціокультурні контексти і пам'яттєві практики, які формували двосторонні відносини. До джерельної бази належать документи міжнародного значення, художні твори, мемуарна література та аналітичні праці польських і українських авторів, які не є науковими публікаціями, але мають пізнавальну цінність для розуміння культурної політики й історичної пам'яті.

1. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про співробітництво у справі охорони та повернення втрачених і незаконно переміщених під час Другої світової війни культурних цінностей. Цей документ, хоч і підписаний вже в добу незалежності, безпосередньо стосується врегулювання питань, коріння яких сягає радянської епохи. У контексті дипломної роботи він ілюструє спроби компенсувати втрати, завдані культурному спадку під час війни, та дає змогу простежити вплив політичних рішень на міждержавну культурну політику.

2. Міцкевич А. "Дзяди. Частина III". Твір класика польської літератури відіграє важливу роль у формуванні польської національної ідентичності та культурного канону. Включення цього джерела до аналізу дозволяє дослідити, як

українська сторона у 1950–1980-х роках взаємодіяла з польською культурною спадщиною та здійснювала репрезентацію польських класиків у публічному просторі УРСР.

3. Шевченко Т. "Кавказ". Вірш є символом українського визвольного руху та боротьби з імперським гнітом. Його включення до джерельної бази дозволяє показати, як українська культура, зокрема творчість Тараса Шевченка, слугувала інструментом культурного самоствердження у двосторонніх контактах із Польщею.

4. Karłowicz L. "Od Zasmuk do Skorobowa". Мемуарне джерело, яке відображає польське бачення конфліктів із українським населенням у роки Другої світової війни. Для дослідження культурної політики після 1950 р. є цінним з огляду на вплив воєнної пам'яті на польсько-український діалог та культурну обережність у міждержавних контактах.

5. Łukaszów J. [Olszański T. A.] "Walki polsko-ukraińskie 1943–1947". Документальне джерело, що репрезентує польський погляд на український визвольний рух. У роботі використовується для аналізу тіньового контексту культурних взаємин у радянський період, коли ці теми замовчувалися або подавалися у спотвореному світлі.

6. Motyka G. "Ukraińska partyzantka 1942–1960". Попри науково-аналітичний характер, ця праця включена до джерельної бази як синтетичне джерело фактології, що дозволяє простежити радянську та польську рецепцію українського підпілля. Вона демонструє, як конфліктна пам'ять формувала бар'єри в міжкультурному діалозі.

7. Partacz Cz. "Kwestia ukraińska w polityce polskiego rządu na uchodźstwie i jego ekspozytur w kraju (1939–1945)". Видання містить документальні матеріали, які дозволяють реконструювати позицію польського еміграційного уряду щодо українського питання. Це дає змогу краще зрозуміти

ідеологічну спадщину, яка частково впливала на культурну політику ПНР у повоєнні десятиліття.

8. Prus E. "UPA – armia powstańcza czy kurenie rizinów?". Публіцистичне джерело, яке демонструє радикалізовану польську інтерпретацію українського визвольного руху. Його значення полягає у відображенні суспільних уявлень, які залишали свій слід у культурній рецепції та впливали на офіційні форми пам'яті.

9. Siemaszko W., Siemaszko E. "Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia 1939–1945. T. 2". Документально-історичне зведення, яке стало підґрунтям для формування польського наративу про «волинську трагедію». Це джерело дозволяє простежити, як культурна травма минулого ставала об'єктом обговорення у мистецьких і видавничих практиках пізнього радянського періоду.

10. Torzecki R. "Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie SS Rzeczypospolitej". Автор систематизує польське бачення «української справи», яке, хоч і сформувалось до 1950-х років, активно репрезентувалося в історичних наративах ПНР. Це дозволяє розуміти, як ці уявлення впливали на культурну політику щодо України.

11. Filar W. "Wydarzenia wołyńskie 1939–1944". Хроніка воєнних подій, яка дає змогу реконструювати польську суспільну думку щодо українських націоналістів. Цінність джерела полягає в тому, що воно відображає погляди, які в пізній радянський період залишалися неофіційними, але формували настрої культурних еліт та дискурсів співпраці.

12. До джерел, які відображають зміст і форму польського кінематографа періоду 1950–1980-х років, належить збірка телевізійних кіноновел, підготовлена Кшиштофом Зануссі та Едвардом Жебровським. Тексти кіноновел репрезентують не лише характерні сюжетні й тематичні напрями польського телебачення, а й загальну атмосферу культурного пошуку тієї доби. Використання цього матеріалу дозволяє здійснити порівняльний аналіз з

українськими фільмами того ж періоду, зокрема щодо трактування історичних тем, образу інтелігенції та морального вибору особистості.

РОЗДІЛ 2. УКРАЇНО-ПОЛЬСЬКІ КУЛЬТУРНІ ВІДНОСИНИ ВІД СТВОРЕННЯ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ ДО ЗАВЕРШЕННЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

2.1. Культурні аспекти взаємин двох народів у період Першої Речі Посполитої (1569–1795)

1569 рік став вирішальним для історії Східної Європи. Підписання Люблінської унії між Королівством Польським та Великим князівством Литовським офіційно заснувало Річ Посполиту. Унія не лише об'єднала два великі політичні утворення, а й започаткувала нову етап у культурних взаємовідносинах між польським та українським народами [32, с. 78-90]. Об'єднання двох держав відкрило можливості для поширення польської культури на українські землі, що суттєво вплинуло на розвиток інтелектуального та культурного життя в Україні.

З утворенням Речі Посполитої українські землі опинилися під польським впливом, зокрема через польське дворянство, яке оселялося на території Лівобережної України, а також через численні торгові та культурні зв'язки між Польщею і Україною. Культурні контакти між цими двома народами почали посилюватися через поширення латинської мови, яка стала мовою навчання, церковного богослужіння та дипломатії в обох частинах Речі Посполитої.

Люблінська унія сприяла поширенню католицизму на українських землях, що мало довготривалі наслідки для культурного розвитку. Польська шляхта, розміщена на українських землях, активно пропагувала католицизм, що призводило до поширення польської релігійної та культурної традиції серед української еліти. Зокрема, значно посилилась роль католицьких монастирів та навчальних закладів, що діяли на українських землях, де викладання велося польською та латинською мовами. Відкриття католицьких шкіл і семінарій стало одним із важливих аспектів культурного впливу Польщі на Україну в цей період [6, с. 84-90].

Крім того, на культурні відносини між українцями та поляками сильно впливала релігійна складова. Поширення католицизму серед українців, особливо шляхти, сприяло виникненню конфліктів із православними громадами, що були

переважно на територіях Лівобережжя та Слобожанщини. У той же час на західних українських землях, що належали Польщі, православ'я співіснувало з католицизмом, і польські духовні інституції часто мали вплив на локальну культуру [18, с. 68-73].¹

Роль польської культури у цей період в Україні не обмежувалась лише релігійною сферою. Польська література, особливо латиномовна, мала великий вплив на розвиток української писемності та освіти. Польські автори, такі як Ян Кохановський, працювали в галузі поезії та філософії, що знайомило українську інтелігенцію з новими культурними досягненнями.

XVII століття стало періодом значного культурного впливу Польщі на українські землі. Польська шляхта, яка оселилася на українських землях, привнесла до українського життя багато елементів польської культури. Польська мова, католицька релігія та латинська освіта стали важливими аспектами повсякденного життя української аристократії та духовенства. Одночасно відбувалась активна інтеграція польської культури в українській шляхті, зокрема в літературі, архітектурі та науці [22, с. 277-285].²

Освітні заклади, які відкривалися на території Речі Посполитої, стали важливими осередками культурного обміну. У Львові, Києві та інших містах відкривалися школи, де навчання велося латинською та польською мовами, що сприяло засвоєнню польської культури українськими студентами. Водночас серед українців, особливо в духовенстві, росла роль латинської мови як мовного інструменту для наукових та релігійних цілей. Через католицькі навчальні заклади та монастирі польська культура проникала в українське суспільство, що сприяло розвитку літератури та мистецтва [21, с. 523-534].

¹ Євсюкова О. В. Україна та Польща: спільні стратегічні пріоритети в процесі історичних реформацій. Інвестиції: практика та досвід. 2013. №1. С. 68-73.

² Киридон А. Троян С. Українсько-польський діалог в умовах революції гідності (2013-2014 pp.). Intermarum: історія, політика, культура. 2015. №2. С. 277-285.

Великі культурні зміни відбувалися також в архітектурі та живопису. Польські архітектори та художники стали активно залучатися до створення та реставрації церковних та світських будівель на українських землях. Вони впливали на стилістику бароко, яка стала домінувати в архітектурі цього періоду, а також на живопис, особливо в релігійних темах. Окремі художники, що працювали на теренах України, продовжували польські традиції, зокрема в області портретного живопису та оформлення церковних інтер'єрів.

Значну роль у розвитку культурних зв'язків між Польщею та Україною відігравала також літературна діяльність. Поява українських письменників, таких як Іван Вишенський, який активно використовував польську літературну традицію в своїх працях, стала ознакою культурного співіснування. Водночас польська література, зокрема твори Яна Кохановського, Януша Коркуса, та інші письменники того часу, активно вивчались та адаптувались українськими інтелектуалами. Важливо зазначити, що цей культурний обмін був не лише одностороннім, оскільки польська шляхта також почала використовувати українські традиції та стиль у своїх палацах та садибах [55, с. 92-98].

У цей період Україна стає важливим культурним партнером Польщі, особливо через зв'язки з польськими університетами та академіями. Університети, такі як в Кракові, Львові, Вільнюсі, стали осередками, де українці здобували вищу освіту, що сприяло інтеграції українських інтелектуалів у польське культурне середовище.

З появою козацтва у другій половині XVI століття ситуація на українських землях змінилася. Козаки, які спочатку були військовою силою для захисту територій, поступово стали важливою частиною політичного та соціального життя, що мало вплив і на культурні відносини між Україною та Польщею. Незважаючи на численні конфлікти та боротьбу за незалежність, культурний обмін між цими двома народами продовжував існувати на різних рівнях [8, с. 4-12].

Козацька еліта, яка поступово утверджувалась як важлива соціальна група в Україні, стала активно залучатися до польського суспільного життя. Відомо, що козаки, особливо старшина, не тільки брали участь у польських політичних процесах, а й мали значний вплив на культурний клімат, зокрема через освіту. Багато з представників козацької старшини здобували освіту в польських та європейських університетах, таких як у Кракові та Вільнюсі, де вивчали латинську, польську та інші європейські мови, а також здобували знання в галузі філософії, права та теології.

Попри всі політичні та військові конфлікти, культурний обмін між українцями та поляками не припинявся. Козацька еліта активно засвоювала польські культурні досягнення, що проявлялося в літературі, мистецтві та освіті. Українські культурні діячі, зокрема, Григорій Сковорода, почали використовувати елементи польської філософії та літератури в своїх працях. Проте в той же час, зростаючи як незалежна культура, українська інтелігенція почала також виокремлювати свої національні особливості, намагаючись зберегти традиційні елементи в культурі, мові та релігії [8, с. 4-12].³

Брестська унія 1596 року стала важливою віхою в релігійній та культурній історії України та Польщі. Її підписання, яке передбачало створення Української греко-католицької церкви, стало важливим фактором для зміцнення релігійних та культурних зв'язків між польським та українським народами. За умовами унії, православні церкви України визнавали верховенство папи Римського, зберігаючи при цьому свою внутрішню церковну структуру, обряди та мови. Це, в свою чергу, створило умови для розвитку культурних відносин між православним і католицьким світом, а також між польським та українським народами [12, с. 231-236].

³ Ворошилов О. 2020. Візит Президента Польщі А. Дуди в Україну 11-13 жовтня 2020 р. Україна: події, факти, коментарі. 2020. № 13. С. 4-12.

Унія стала каталізатором розвитку релігійних та культурних інститутів, що об'єднували представників різних національностей та конфесій. Польське духовенство відіграло важливу роль у цьому процесі, адже воно стало активним учасником в організації та розвитку новоствореної Української греко-католицької церкви, що, в свою чергу, сприяло зміцненню польсько-українських культурних контактів. Паралельно з цим, уніфікація релігійних практик також вплинула на інтелектуальне життя, сприяючи розвитку нових культурних та філософських ідей у межах Речі Посполитої.

Релігійні інститути, створені внаслідок Брестської унії, стали важливими осередками культурного обміну, а також центрами освіти. Католицькі навчальні заклади та університети, які діяли на території Речі Посполитої, стали важливими центрами для українських інтелектуалів, які здобували освіту в цих закладах. Це створювало нові можливості для впливу польської культури на українську еліту, зокрема в галузі теології, філософії та літератури.

Додатково, в умовах Брестської унії, відбувалась певна культурна асиміляція, оскільки багато представників українського духовенства почали активно долучатися до польських культурних традицій, зокрема в області релігійної музики, образотворчого мистецтва та літератури. Це сприяло виникненню нових культурних явищ, в яких поєднувалися традиції польської католицької церкви та української православної духовності [34, с. 65-70].

Польська культура продовжувала значно впливати на українську шляхту протягом XVII–XVIII століть. Цей період характеризується значним обміном культурними досягненнями, особливо в контексті освіти, літератури, мистецтва та архітектури. Одним із важливих факторів, що сприяли цьому обміну, була активна участь української шляхти в політичному та соціальному житті Речі Посполитої.

У XVII столітті польська культура досягла розквіту завдяки таким історичним особам, як король Ян III Собеський, що став символом боротьби

Польщі з Османською імперією, а також князі, магнати і шляхта, що підтримували розвиток польської культури. Польська мова була офіційною мовою правління, дипломатії, науки та літератури, і, зокрема, значна частина української шляхти здобувала освіту в польських університетах [15]⁴.

У цей період багато українських шляхтичів здобували освіту в польських університетах, таких як Ягеллонський університет у Кракові, який був заснований у 1364 році, та університети у Львові, Вільнюсі, Познані й інших містах. Навчання в польських університетах стало важливим етапом для розвитку української еліти, адже вони мали змогу отримати знання з філософії, права, теології та інших гуманітарних дисциплін. Серед видатних українців того часу, які здобували освіту у Польщі, можна згадати таких діячів, як Іван Вишенський, автор релігійних трактатів, і Григорій Сковорода, який вивчав філософію та теологію в польських університетах.

Польська мова була мовою наукових робіт, релігійних праць та літератури. Українська шляхта активно взаємодіяла з польським культурним середовищем, і навіть у своїй творчості використовувала польську мову. Зокрема, письменники та поети, як-от Симон Петлюра, Лазар Баранович, намагалися поєднувати польську мову з національними традиціями [45].

Одним із найбільших проявів польського культурного впливу на українську шляхту було поширення польського архітектурного стилю, зокрема бароко, на українських землях. Польські архітектори, такі як Ян Баптист Клопськ, працювали на території України, створюючи численні палаци, замки та церкви, які стали символами української шляхти того часу. Ці архітектурні споруди відрізнялися складністю форм, багатством декоративних елементів та величчю, що відображало високий рівень культурної діяльності польської еліти.

⁴ Зарембо К. Аудит зовнішньої політики: Україна – Польща: Дискусійна записка. Київ: Ін-т світової політики, 2016. 44 с.

Зокрема, Львів і Київ стали важливими культурними центрами, де польські архітектори і художники розбудовували численні будівлі, що зберігаються і до сьогодні. Архітектура того часу стала своєрідним мостом між польською та українською культурами [57, с. 149-150].

Польська музична культура також мала значний вплив на українську шляхту. Польські композитори та музиканти, такі як Ян Клеменс, працювали в українських містах, привозячи з собою нові музичні стилі та техніки. Українські шляхтичі не лише насолоджувались польською музикою, а й самі почали створювати композиторські твори в польському стилі [20, с. 157-162].

Театр також став важливим елементом польського культурного впливу. Польський театр мав великий вплив на українську сцену, а українські актори почали виступати у польських театрах і брати участь у польських театральних постановках.

Наприкінці XVIII століття Річ Посполита переживала значні політичні потрясіння. Події, що призвели до поділу Польщі на три етапи (1772, 1793, 1795 роки), спричинили втрату незалежності Речі Посполитої, що призвело до значної культурної ізоляції українських земель від Польщі.

Перший поділ Польщі відбувся у 1772 році, коли території, що належали Речі Посполитій, були розділені між Росією, Австрією та Пруссією. Українські землі потрапили під контроль Росії та Австрії. У результаті цього поділу українська шляхта і прості люди почали відчувати сильний тиск з боку нових імперських адміністрацій. Росія, зокрема, активно реалізовувала політику русифікації, спрямовану на зменшення впливу польської мови та культури.

Другий поділ Польщі, що відбувся в 1793 році, та третій, який завершився остаточним поділом Польщі у 1795 році, означали остаточне припинення існування Речі Посполитої. У цей період польська культура, яка була важливою частиною культурного життя української шляхти, поступово ставала менш впливовою. Польські університети були закриті, а культурні інституції, які

працювали в Україні, зіштовхнулися з перешкодами з боку нових імперських режимів [17, с. 32-41].

Після поділів Польщі українська шляхта потрапила під владарювання Російської імперії, яка прагнула утвердити свою культурну гегемонію. Російська влада забороняла публікацію книжок польською мовою, знижуючи роль польської культури в Україні. Водночас, польська шляхта, яка залишалася в Україні, потрапила під гніт російських реформ і повинна була адаптуватися до нових політичних реалій.

У цей час польські культурні інституції і школи, що існували в Україні, були закриті або знаходились під суворим контролем російської адміністрації. Місцеве населення стало більш відданим своїй рідній культурі та мові, а польська мова поступово зникала з повсякденного вжитку в селах та містах. Цей період культурної ізоляції, в свою чергу, привів до відродження національної свідомості серед українського населення, хоча польський вплив залишався важливим на рівні шляхти та еліти [47].

Таким чином, культурна взаємодія між Україною та Польщею в XVII–XVIII століттях була відзначена інтенсивними процесами асиміляції і взаємозбагачення, але з кінцем XVIII століття ці процеси значно сповільнилися через політичні зміни та занепад Речі Посполитої.

2.2. Культурні контакти поляків і українців у XIX столітті

Початок XIX століття відзначався значними культурними змінами, зокрема з поширенням ідей романтизму, що знайшли відображення в літературі, живопису та музиці. В Україні та Польщі романтизм став рушійною силою для розвитку національних рухів, зокрема через концепції народної самобутності, героїчної боротьби та національної незалежності. Одна з важливих рис романтизму була визнана культурною та історичною спадщиною, і цю ідею активно підтримували як польські, так і українські діячі.

У польському романтизмі особливе місце займає Адам Міцкевич — поет, драматург та публіцист, який став символом польського націоналізму і героїзму. Його творчість мала значний вплив на українську літературу, зокрема на Тараса Шевченка. Міцкевич писав про боротьбу за свободу та національну гідність, і ці мотиви знайшли відображення в поезії Шевченка, який також піднімав питання національного визволення [10, с. 126-134].⁵

Тарас Шевченко, український поет, художник і громадський діяч, мав глибокий вплив на польську літературу та культуру. Його патріотичні заклики та співчуття до польського народу, особливо під час польських повстань 1830 та 1863 років, знайшли відгук серед польської інтелігенції. Шевченко, як і Міцкевич, бачив боротьбу за незалежність і свободу як спільну мету, і польсько-українські зв'язки стали однією з тем його творчості [37, с. 99-103].

У романтичній поезії Тараса Шевченка, як і в польському романтизмі, можна знайти спільні теми, зокрема ідеалізацію простого народу, захист його прав і заклики до боротьби проти імперського утиску. Поезії Шевченка, такі як "Кавказ" і "І мертвим, і живим", які торкаються польського національного питання, відіграють важливу роль у формуванні українсько-польських культурних зв'язків.

Таким чином, романтизм став епохою не лише інтелектуального діалогу між Україною та Польщею, а й практичної співпраці у контексті національно-визвольної боротьби. Зокрема, культурна взаємодія між цими народами знаходила своє відображення в літературі, театральних постановках і художніх виставках, які просуvalи ідеї національної гідності та самобутності. [31, с. 78-90].

У XIX столітті польська культура залишалася вагомим чинником у формуванні української інтелігенції, особливо серед представників еліти, які здобували освіту в польських університетах. Чимало українських студентів,

⁵ Міцкевич А. Дзяди. Частина III // Міцкевич А. Зібрання творів: у 4 т. Т. 2. — Київ: Дніпро, 1985. — С. 148-219. Шевченко Т. Кавказ // Шевченко Т. Повне зібрання творів: у 12 т. Т. 2. — Київ: Наукова думка, 2001. — С. 141-144.

зокрема з Галичини, навчалися в таких провідних польських закладах, як Ягеллонський університет у Кракові та Варшавський університет. Ці установи були ключовими осередками наукової та культурної діяльності, де активно відбувався обмін ідеями між українськими та польськими діячами культури і науки [12, с. 231-236].

Ягеллонський університет, зокрема, став місцем навчання таких визначних українських постатей, як Микола Костомаров, Пантелеймон Куліш і Віктор Жученко. У подальшому вони стали важливими фігурами в українському національному русі. Вплив Куліша та Костомарова був особливо відчутним у розвитку української літератури та історіографії. Вони значною мірою сформували свої перші наукові уявлення й зазнали культурного впливу, перебуваючи в польському інтелектуальному середовищі.

Окрім університетів, польська культура активно поширювалася через культурні товариства, зокрема у Львові, де були польські театри, школи, бібліотеки та наукові товариства. Польські письменники, такі як Юліуш Словацький і Зигмунт Красінський, мали важливий вплив на розвиток української літератури, зокрема через підтримку національних ідеалів. Зокрема, в Україні активно вивчалася польська мова, література та історія, що сприяло зміцненню культурних зв'язків між двома народами [52, с. 22-28].

Польські культурні інститути, такі як Академія наук у Варшаві та Літературне товариство у Львові, стали важливими осередками для розвитку української культури. Вони стали осередками для проведення наукових досліджень, виставок, концертів та літературних зустрічей, де активно обговорювалися польсько-українські культурні зв'язки та спільні національні інтереси.

Інтелектуальні зв'язки між Україною та Польщею в XIX столітті також підтримувалися через університети та наукові установи. Багато українських інтелігентів здобували освіту в польських університетах, де вони вивчали

історію, філософію, літературу та інші гуманітарні науки. Зокрема, у Львівському університеті навчалися такі українські діячі, як Іван Франко, що став одним з найвідоміших представників української літератури, і Яків Головацький, філолог і етнограф, який мав значний вплив на розвиток української культури та науки [54, с. 37-60].

Українці, що навчалися в польських університетах, привозили з собою нові наукові ідеї та методи, що впливали на розвиток наукової думки в Україні. Польські університети стали центрами наукового прогресу, де активно вивчали питання національної історії, філософії та права, і ці знання стали основою для розвитку української науки та освіти в ХІХ столітті.

Зокрема, польські вчені та наукові інститути активно підтримували українські наукові ініціативи, зокрема в галузі археології та історії. Товариство археології у Львові, яке було засноване польськими вченими, стало важливим осередком для вивчення української історії та культури. Багато українських науковців співпрацювали з польськими археологами та істориками, що сприяло розвитку наукової думки в обох країнах [31, с. 78-90].

Польські повстання 1830–1831 років та 1863 року стали важливими подіями не лише в історії Польщі, а й у контексті культурних зв'язків між Польщею та Україною. Під час цих повстань українці активно підтримували польську боротьбу за незалежність, зокрема, через участь у збройних сутичках та матеріальну підтримку повстанців. Тарас Шевченко, як один із найбільш впливових українських поетів, піднімав польську боротьбу за свободу у своїх творах, зокрема у поемі "Заповіт", де висловлював підтримку польським патріотам [17, с.42].

Українці, що брали участь у польських повстаннях, як, наприклад, Юрій Ковальчук та Петро Лаврів, ставали символами польсько-української співпраці в боротьбі за національну незалежність. Польські історики і літератори, такі як Адам Міцкевич, у своїх творах також зверталися до теми української боротьби за

свободу, що сприяло зміцненню культурних зв'язків між обома народами [12, с. 141-148].

Наслідки культурних зв'язків між Україною та Польщею у XIX столітті мали значний вплив на подальший розвиток української культури та національної свідомості. Польська мова, література та наука стали важливими елементами культурного середовища в Україні, а польська інтелігенція, яка проживала в Україні, сприяла розвитку української національної ідеї.

2.3. Вплив Першої та Другої світових воєн на культурні україно-польські зв'язки

Перша світова війна, що тривала з 1914 по 1918 рік, мала великий вплив на україно-польські культурні зв'язки. Незважаючи на те, що війна стала періодом великих політичних і соціальних потрясінь, вона також сприяла певній культурній взаємодії, зокрема через боротьбу за незалежність обох народів. Важливими аспектами цього періоду були боротьба за національну самостійність, що спільно переживали українці та поляки, а також активна взаємодія на культурному та інтелектуальному рівні [11, с. 126-134].

У 1914 році на території, яка тепер є частиною Польщі та України, розпочалася війна, і в цих регіонах відбувалися значні військові дії. Під час війни на території Західної України сформувалися українські військові підрозділи, зокрема Українська Галицька Армія (УГА), яка активно воювала на боці Австро-Угорщини, та Українська Січова Стрільця (УСС), яка входила до складу австрійської армії. Одночасно, на території Польщі та в інших частинах імперії, польські легіони вели боротьбу за польську незалежність під керівництвом Юзефа Пілсудського [11, с. 87-92].

Польсько-українські культурні зв'язки під час Першої світової війни були посилені спільною боротьбою за національну самостійність. У Львові, столиці Галичини, діяли культурні товариства, де українці та поляки обговорювали

питання національного визволення та підтримували один одного у боротьбі проти імперських режимів. Наприклад, українські і польські літератури та театральні постановки часто виявляли підтримку національних рухів.

Завдяки спільній боротьбі українців і поляків у складі різних армій, наприклад, в австро-угорському війську, стали можливими певні культурні обміни, хоча ці відносини часто обмежувалися військовою ситуацією. Війна також дала поштовх до зміцнення української національної ідеї через певну солідарність з польським народом у боротьбі за незалежність, яка відображалася у творчості художників, поетів та публіцистів.

Друга світова війна (1939–1945) стала ще більш драматичним періодом для польсько-українських культурних зв'язків. Вона супроводжувалась жорстокими політичними та військовими подіями, що значно вплинули на культурну взаємодію між двома народами. Польща та Україна опинилися в епіцентрі бойових дій, і культура часто ставала жертвою війни [49, с. 25-38].

Війна почалася з нападів на Польщу з боку Німеччини та СРСР у вересні 1939 року. Польща була розділена між двома тоталітарними режимами: на заході вона потрапила під контроль Німеччини, на сході — під контроль СРСР. Українські землі, зокрема західна частина, опинилися в радянській зоні впливу, тоді як частина Галичини потрапила під нацистську окупацію [47].

Однією з основних тем, що виникли на політичному рівні під час Другої світової війни, була боротьба за національну самобутність. Польське населення в Україні та українці в Польщі зазнали значних переслідувань як з боку нацистів, так і з боку радянської влади. Проте на культурному рівні існувала певна спільна реакція на ці випробування. Учасники руху опору, як українські, так і польські патріоти, об'єднувалися у боротьбі проти спільного ворога, хоча співпраця між національними групами не завжди була безконфліктною.

Польські та українські діячі культури, зокрема в театральному мистецтві та літературі, також активно реагували на політичні обставини. Польські

письменники, такі як Вітольд Гомбрович, а також українці, як Василь Стус і Олександр Довженко, висловлювали у своїх роботах переживання та болі воєнного часу. Їхня творчість відображала спільні теми: страждання народу, боротьба за національну гідність та незалежність [14].

Також варто зазначити, що через війни з'явилася нова хвиля польсько-українських культурних зв'язків, зокрема через літературні взаємини і підтримку ідеї про національну незалежність. В Україні національні культурні товариства та наукові установи, що діяли під нацистським контролем, намагалися зберігати культурну спадщину. У той час польські інтелектуали активно боролися з нацизмом та комунізмом, і їхні ідеї впливали на літературу та наукові дослідження в Україні.

У підсумку, Друга світова війна стала періодом культурного напруження, але також і культурного відродження для обох народів, особливо серед інтелігенції. Українці і поляки не лише вели боротьбу за політичне виживання, але й намагалися зберегти свою культуру, що було важливим фактором для їх подальшої співпраці після війни [21, с. 523-534].

Під час обох світових воєн культурні зв'язки між Польщею та Україною стали визначальними для розвитку національних рухів у кожній країні. Війна була періодом, коли національні ідеї стали важливими для виживання і самоідентифікації обох народів. Виникли нові рухи, які активно використовували культуру як засіб для підтримки національної ідентичності.

Українська культура під час війни виявляла свої сильні сторони через різноманітні форми мистецтва, зокрема музику, живопис і літературу, які стали важливими елементами боротьби за збереження національної самобутності. Польська культура, зі свого боку, також переживала період підйому, особливо у вигляді театральних постановок, пісень та художніх виставок, що сприяло згуртуванню польського народу в боротьбі проти агресії [27, с. 219-223].

Таким чином, Перша та Друга світові війни стали періодами великої культурної мобілізації, спрямованої на збереження та розвиток національної ідентичності. Тому польсько-українські культурні зв'язки під час воєн були не тільки важливими для підтримки національних рухів, але й для збереження культурної спадщини обох народів.

РОЗДІЛ 3. ЗАГАЛЬНОІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНИХ ВІДНОСИН МІЖ ПОЛЬСЬКОЮ НАРОДНОЮ РЕСПУБЛІКОЮ/РЕСПУБЛІКОЮ ПОЛЬЩА ТА УРСР (1945–1991)

3.1. «Війна після війни» (1945–1947), операція «Вісла» (1947) та інші історичні виклики у розвитку двосторонніх культурних відносин

Незважаючи на завершення Другої світової війни в Європі, польсько-українська війна не припинилась. Хоча її географічний масштаб дещо зменшився, наполегливість усіх учасників конфлікту залишалася незмінною. Вогонь протистояння вщух у Воррені, а в Галичині швидко згас.

Документи українського підпілля свідчать про антиукраїнську діяльність поляків, які брали участь у радянських бойових загонах у першій половині 1945 року. Зокрема, в повідомленні з Тернопільщини від травня 1945 року зазначалося: «Поляки активно діють в антиукраїнському напрямку (у складі польської міліції). Окрім допомоги більшовикам, польські «стрибкові» загони атакували українські села, вчиняли грабежі та вбивства мирних жителів, а також організовували засідки і викрадення невинних людей. Найбільш активні антиукраїнські групи знаходяться в Бучацькому та Тербовельському підрайонах, а також у Маловодах Золотницького району. ОУН вважає, що ці дії були спровоковані польським підпіллям, і що боротьба з українським визвольним рухом використовувала досвід німецької окупації» [31, с.314].

Антипольські репресії радянської влади сприяли покращенню польсько-українських відносин у Галичині. В липневому повідомленні 1945 року зі Львівщини зазначалося: "Наступ більшовиків на поляків призвів до значного пом'якшення їхнього ставлення до українців. У Добромірщині відбувся перелом, скликали на мітинг наших повстанців і закликали до єдності проти більшовиків". На листівці від 3 травня 1945 року, підписаній «керівником польської підпільної боротьби», міститься заклик: «Українці! В цей важливий історичний момент настав час стерти помилки минулого [...] Ми закликаємо вас до згуртування наших сил проти спільного ворога обох народів – ворога Росії та національної думки – Комуни. Тепер, коли ми стоїмо в центрі боротьби, необхідно залишити національні суперечки на пізніше, бо вирішальна битва ще попереду» [41, с.33].

Керівництво українського визвольного руху намагалося скористатися покращенням відносин для відновлення переговорів, які було припинено після липня 1944 року. 6 липня 1945 року відбулися переговори в Станіславській області, на яких були присутні представники ОУН, зокрема Ярослав Мельник. Згідно з його звітом, зустріч була ознайомчою та мала на меті обмін інформацією між сторонами. Однак обидві сторони дипломатично відмовилися від обговорення питання землеволодіння на заході України. Українська сторона запропонувала конкретні кроки для розвитку співпраці. «Щодо пропозиції підпорядкувати відділ АК «Галичина» Штабу знищення УПА, – їхні відповіді були позитивні, – читаємо в звіті, – але всі питання повинні обговорюватися ними та нашим центральним керівництвом. Аргументи для лояльних відносин були надані, і поляки погодились» [15, с.39].

В результаті переговорів було відновлено контакт з польським підпіллям, але після масового виселення польського цивільного населення з Галичини можливості для подальшої діяльності польського підпілля зменшились, і незабаром його діяльність у регіоні припинилася. Таким чином, співпраця між АК та УПА не принесла значущих результатів [14].

Водночас польське населення було вигнано з Галичини, що фактично ознаменувало кінець польсько-української війни. Ті небагато, хто залишився, більше не бачили українців ворогами, а представники українського підпілля навіть розглядали поляків як потенційних союзників у боротьбі з радянським режимом.

Останнім документом українського підпілля в Галичині щодо поляків була відозва УПА 1947 року. «Поляки, які живуть в Україні, – йдеться в документі, – якщо ви зустрінете українських революціонерів, будьте з ними дружні! Допомагайте їм, якщо можете! Якщо ж не хочете допомогти у боротьбі проти більшовицької Росії – ворога України і Польщі – то хоча б не повідомляйте

радянській владі про українських революціонерів чи тих, хто їм допомагає» [12, с.87].

Українські революціонери ніколи не завдавали шкоди чесним полякам та польським патріотам. Вони карали лише тих, хто служив більшовикам на шкоду боротьбі України за незалежність від Сталіна та створення Української Соборної Незалежної Держави. Така держава мала б забезпечити мирне життя не тільки українцям, а й усім меншинам, зокрема й полякам, на їхній рідній землі.

Замість того, щоб знищувати революційну літературу, її слід читати та поширювати! Українські революціонери простягають руку дружби всім чесним полякам і польським патріотам та закликають їх разом боротися проти більшовицької загрози за створення самостійної держави для українців і поляків. Ви, поляки, маєте право вирішувати, чи прийняти нашу дружню пропозицію.

Останнім етапом польсько-української війни стали бої, які відбулися на етнічних українських землях, що після завершення Другої світової війни стали частиною відновленої Польщі. Південно-східна частина Польщі, що здобула популярність серед українських повстанців під назвою Закерзоння, стала ареною інтенсивних збройних сутичок між українцями та поляками в період з 1945 по 1947 роки. Цей період виділявся тісною співпрацею між різними українськими підпільними структурами, яка дала конкретні результати у боротьбі проти польської влади. Важливими кроками, що визначали розвиток подій, стали угоди, укладені між польським комуністичним урядом і радянським керівництвом, які закріпили території, населені українцями, за Польщею [34, с.127].

Зокрема, одна з цих угод була підписана 27 липня 1944 року і юридично закріплювала українські землі за Польщею, а вже через два місяці, 9 вересня 1944 року, була укладена ще одна угода, яка передбачала примусове переселення українців із Польщі до Радянської України, а поляків, у свою чергу, переселяли з території УРСР до Польщі. Цей процес спричинив великий протест серед українців, і керівництво визвольного руху рішуче засудило такі дії. 19 жовтня

1944 року, в своєму зверненні, українські представники заявили, що переселення є частиною плану знищення українського народу і закликали до активного спротиву.

Відповідно, ці угоди, що визначали політичну та територіальну приналежність земель, де традиційно проживали українці, стали вирішальними для подальшої долі цих територій та їх мешканців. Вони також сприяли значному загостренню польсько-українських відносин і посилили протистояння між двома народами.

З українського боку учасниками конфлікту виступали представники ОУН та УПА, які вели боротьбу за збереження української ідентичності на цих землях, а також мирне населення, яке також часто опинялося в центрі бойових дій. Протягом 1945–1947 років більшість територій Закерзоння перебували під контролем українського підпілля, яке організовувало збройний опір польським та радянським окупаційним силам. Водночас інформація про діяльність українських самостійницьких збройних формувань або злочинних угруповань, що діяли в період 1943–1944 років, залишалася обмеженою і була жорстко контролювана, що додатково ускладнювало отримання об'єктивних даних про реальний стан справ на тих територіях [39, с.80].

У конфлікті з польської сторони брали участь різні військові формування антикомуністичного підпілля, серед яких були представники організації «Вольність і Незалежність» (ВіН), крайні праві з «Народних Сил Збройних» (НСЗ) та ліві елементи з «Батальйонів хлопських» (БХ). Крім того, активність проявляли офіційні структури польської держави, зокрема Військо Польське та його допоміжні підрозділи, а також Міліція обивательська, Охотнича резерва міліції обивательської. Важливу роль у забезпеченні контролю та безпеки відігравали органи польського комуністичного уряду, зокрема Ужонд безпеченства публічного (УБП) та Корпус безпеченства веншнього (КБВ). Крім

того, активно діяли кримінальні банди, які набрали силу на фоні повоєнної розрухи і стали значною загрозою для стабільності в регіоні [35, с. 90-99].

Широка участь різних сторін у конфлікті, зокрема втручання Радянського Союзу, значно посилила інтенсивність боротьби, що призвело до серйозних втрат серед мирного населення. Важливою особливістю цього періоду було те, що український визвольний рух на території Захоні почав розвиватися пізніше, порівняно з іншими частинами Західної України. Коли навесні 1944 року в Холмщині почалося масове знищення українських сіл, на їх захист були направлені підрозділи УПА з Волині та Галичини. Водночас, в процесі боротьби, почали формуватися місцеві повстанські підрозділи.

Територія Надсяння, яка до липня 1944 року залишалася в мирному стані, стала ключовим регіоном для створення нових повстанських відділів. Головною причиною цього було не стільки конфлікт з польським населенням, скільки наближення фронту та необхідність адаптації українського визвольного руху до нових обставин і викликів, що виникали в умовах війни [49, с. 25-38.].

Повстанські загони формувалися з неймовірною швидкістю: до серпня 1944 року їх налічувалося 11, загальна чисельність яких складала близько 2 тисяч осіб. Одним із основних організаторів цього руху був Василь Мізерний, з позивним «Рен», який встановив зв'язок з центром УПА та інформував про виконану роботу. І, можливо, несподівано для нього, отримав відповідь, яка мала великий вплив: командування повстанською армією було пов'язане з переходом під більшовицький контроль і не планувало розширення своїх підрозділів, а радше прагнуло зменшити їх кількість. Це свідчило про наявність суттєвих відмінностей між новими умовами повстанської боротьби та боротьбою проти німецьких загарбників. З цього можна зробити висновок, що керівництво визвольного руху не мало наміру формувати великі збройні сили в Закерзонні. Ще одним підтвердженням цієї стратегії стало те, що до кінця 1945 року повстанські підрозділи в цьому регіоні залишалися під командуванням

Галицького та Варенського військових округів («Буг», «Маківка» – УПА – Захід, «Турів» – УПА – Північ), що було визнано достатнім для забезпечення діяльності оунівського підпілля на цих теренах [31, с. 78-90].

Незважаючи на труднощі, новостворена сотня була інтегрована до складу Союзної армії, пройшла військову підготовку та, отримавши наказ від штабу армії, 24 вересня 1944 року вирушила на схід, перетнувши лінію фронту двома групами. Повернення до Закерзоння відбулося в листопаді-грудні того ж року.

Зима 1944–1945 років, яка була несприятливою для партизанських операцій, принесла тимчасову паузу на цих територіях. До січня 1945 року цей регіон опинився на лінії радянсько-німецького фронту. У цей час сили УПА в Закерзонні не проявляли активності, що дозволило Червоній Армії та НКВС значно збільшити свою присутність. З лютого 1945 року було посилено охорону радянсько-польського кордону, що спричинило розкол у структурах визвольного руху в Закерзонні. Це змусило Провід ОУН реорганізувати місцеві осередки в березні 1945 року, об'єднавши їх у самостійну Закерзонську крайову структуру, яку очолив досвідчений підпільник Ярослав Старух, позивний «Стяг». Тільки в жовтні того ж року відділ УПА створив окрему структурну одиницю в регіоні. Ймовірно, керівництво повстанської армії не вважало доцільним активно розвивати свою мережу в цьому регіоні [64, с.120].

Польський терор, що почався в перших місяцях 1945 року, став чинником, який суттєво змінив погляди на необхідність присутності збройних сил на Закерзонні. Документи українського підпілля згадують жертвами польських нападів цього періоду такі села, як Завій (напад на село відбувся 19 січня 1945 року), Середниця (3 лютого 1945 року) та Пашова (16 лютого 1945 року). У доповіді керівника надрайону «Холодний Яр» про операцію в останньому з цих сіл зазначається: «16.II.45 р. близько 150 польських міліціонерів оточили село і увійшли для перевірки. Вони ходили по селу, грабуючи їжу та застосовуючи вкрай жорстокі методи побиття. Потім почали палити будинки і грабувати все

майно, яке місцеві жителі змогли врятувати. Тих, хто намагався гасити вогонь, стріляли з ППШ». Подібні акції охопили кілька сіл Надсяння. Як стверджує історик Євген Місило, «як тільки ці терени залишила Червона армія і розпочалась акція переселення до СРСР, посилювалися напади на українські села. Їхньою основною метою було силоміць змусити українців покинути Польщу» [62, с.141].

Про ці антиукраїнські акції розповів у своїх шокуючо відвертих спогадах один із учасників, польський вояк Стефан Домбський. Він написав: "Немає жалю і вибачень за ці дії. Я не можу поскаржитися на своїх товаришів. Перевершив себе лише 'Твардія', який мав особисту ненависть до українців. Коли ми зайшли в українську хату, наш 'Вілусько' збожеволів. Кожен раз, коли він бачив українця, його очі виривалися з орбіт, а з розкритих губ починала капати слина. Ми з 'Луїсом' стояли під вікнами та дверима, а 'Твардій' кидався на українців, розрубуючи їх на шматки. Він так сильно рубав, що інколи використовував звичайну лаву замість ножа». Одного разу він вирішив вбити три українські родини як «забаву», одягнувши капелюха, взявши скрипку і змусивши їх співати «Ось гори, там долини, Україна буде в дупі...». Після цього він вбивав їх з неймовірною жорстокістю [30, с.267].

Масштаби антиукраїнського терору значно зросли й привернули увагу радянського керівництва. У звіті, який було надіслано Микиті Хрущову, зазначалося: «З другої половини лютого цього року до українського населення Перемишльського повіту, яке підлягає евакуації в Україну, застосовували нелюдський терор. У численних випадках населення масово вбивали, а їхнє майно і худобу грабували» [30, с.267].

Страх серед українців зростав і досягнув свого піку навесні 1945 року. 3 березня село Павлокома стало жертвою жорстокого нападу, жертвами якого стали від 366 до 500 українців. Село стало символом української трагедії Заксоння. Події цього дня детально реконструйовано дослідником Євгеном Мігірем: «Увечері 3 березня 1945 року село Павлокома було оточене сотнями

озброєних солдатів на чолі з лейтенантом Йозефом Бісом (псевдонім 'Вацлав'). Під час наступу більшість місцевих мешканців, перелякані, покинули свої домівки і сховалися в місцевій церкві, сподіваючись на її захист. Однак багато з них, особливо чоловіки та люди похилого віку, залишилися вдома або сховалися в саморобних укриттях. Солдати оточили село і розстрілювали всіх, кого зустрічали на своєму шляху. Було вбито щонайменше 50 осіб, у тому числі багато жінок та дітей. Після того, як село було під контролем, до Павлокоми прибули люди з сусідніх сіл, які продовжили пограбування» [18, с.887].

Знайдених у криївках українців вбивали або заганяли до церкви чи народного дому, де була читальня імені Тараса Шевченка товариства «Просвіта». Там їм надавали вибір: чоловіків, жінок і дітей старше семи (за іншими даними — десяти) років виводили на вулицю, формували в шеренгу по двоє і відправляли до старого грекокатолицького кладовища, яке вже не функціонувало, де їм наказували лягти в яму та стріляти. Лише малолітніх дітей разом з матерями та вагітними жінками (всього близько 40 осіб) кілька озброєних чоловіків відправляли до найближчого українського села Селіськ. Вони мусили йти туди під загрозою смерті — «на Україну, за Збруч» [55, с.235].

Швидше за все, інші українські села теж стали жертвами цих подій, з різною кількістю загиблих. За даними радянських документів: «Виконавцями цих пограбувань були озброєні польські цивільні особи та поліція. Основною метою пограбувань було вигнання та пограбування українського населення, щоб не дати змогу забрати худобу та майно. Місцева влада не вжила жодних заходів, щоб зупинити мародерство».

Про спільні дії міліції та озброєних груп місцевих жителів свідчать також документи українського підпілля. У звіті за березень 1945 року зазначено: «Польська міліція та штурмовики (близько 300 осіб) пограбували села Люблинець Новий і Старий, спалили їх на 80% і вбили 66 осіб, серед яких 4 жінки». В іншому документі УПА польські бойовики не лише вказані як

співучасники нападів на українські села, а й як організатори цих атак. «Поляк Микола Кухта з Радави, — зазначено в звітах з Ярославської та Любачівської областей, — працював приставом у селі Радава, і він зізнався, що банда, яка нападає на українське село, організована поліцією» [14, с.201].

Стефан Домбський описує ще один аспект співпраці польського підпілля з поліцією: «У ліквідації українців нам допомагала також місцева Громадська міліція. Ми мали "свій" відділок поблизу Динова, близько Сяна, який допомагав нам тим, що після арешту українців, підозрюваних в підпалі польських сіл, просто передавали їх для розстрілу. Замість того, щоб везти їх до головної комендатури чи суду, нам повідомляли через зв'язкових, що певний українець чекає на нас у відділку, і ми забирали його».

Активіст українського визвольного руху Закерзоння, Іван Кривуцький, також підтвердив факт співпраці польської поліції з напівкримінальними та напівполітичними збройними угрупованнями. У своїх спогадах він детально описав події в українському селі: «11 квітня ми отримали наказ скласти протокол загиблих у Гуті Березькій та Бірзі. Вранці ми приїхали на місце, і те, що побачили, вражало: будинки були напівзруйновані, живі люди розбіглися, не наважуючись навіть поховати своїх рідних. Це сталося несподівано: поляки напали вранці, забрали, що могли, і втекли без жодної затримки» [31, с.383].

Підтримуючи антиукраїнські дії, польська влада прагнула прискорити переселення українців з території Західної України, тим самим позбавляючи їх можливості залишатись в межах відновленої держави. Радянські органи держбезпеки, які фіксували цю кампанію, повідомляли: «У лютому-березні 1945 року бандформування АК масово палили українські села, грабували та вбивали місцевих жителів. Збільшилась кількість заяв про евакуацію. У лютому та березні подали заяви 27 590 сімей, а за п'ять місяців до цього було подано лише 12 872» [19, с.193].

Операція, яка відбулася 21 квітня 1945 року, була націлена на село Борівниця, жителі якого були обвинувачені повстанцями в антиукраїнських діях. За словами учасника цієї операції Івана Кривуцького, 300 повстанців оточили село, і бої почалися після того, як стало світліше. Найзапекліша оборона відбувалася на дзвіниці, а командир польської збройної групи Котвіцький із своїми підлеглими втік одразу після першого пострілу. До 10 години ранку все стало тихо, лише кілька будинків горіли. Загинуло троє українських стрільців. Місцевих поляків, які здалися, розстріляли, а решту попередили, щоб вони покинули свої домівки до 14:00, оскільки в цей час планували спалити село.

Зважаючи на обставини, можна стверджувати, що в той період існувала велика ймовірність ескалації конфлікту, подібного до варренського або галицького протистояння 1943-1944 років. Однак переговори між українським і польським підпіллями, що відбулися 29 квітня 1945 року, а також підписання перемир'я, дозволили значно зменшити масштаби насильства і створити передумови для співпраці у боротьбі проти НКВС [14].

Незважаючи на укладене перемир'я, деякі польські збройні формування не були під контролем польського підпілля, і тому угоди не вважалися обов'язковими. Проте перемир'я, хоч і не змогло повністю зупинити конфлікт, значно зменшило кількість жертв.

Події в середині 1945 року, включаючи трагедію в селі Верховина 6 червня, стали одними з останніх актів насильства того періоду. Після цього боротьба між українським і польським підпіллями майже припинилася. Підписане перемир'я забезпечило можливість для подальшого зближення обох національних рухів, зокрема, після того як стало очевидно, що радянський вплив на Польщу зміцнився, і допомога Заходу була малоімовірною [23, с. 277-285].

Український визвольний рух, зокрема ОУН та УПА, намагалися створити антирадянський фронт, що включав би і поляків, адже це сприяло б спільній боротьбі проти московського імперіалізму. У цих умовах польсько-українське

співробітництво стало важливим стратегічним елементом у боротьбі з радянським режимом.

У документі під назвою «Вихідна позиція» українська сторона визначила основні принципи взаємодії між національними рухами двох народів. Одним з ключових аспектів було взаємне визнання боротьби народів за здобуття незалежності та визнання спільного ворога — радянського імперіалізму. Також визначалося спільне розуміння принципів національної самобутності, зокрема щодо кордонів і автономії кожного з народів. Однією з основних цілей було створення атмосфери взаємної поваги, яка б сприяла тісній співпраці між українцями та поляками. Проте польська сторона мала труднощі з визначенням кордонів національних територій. Зважаючи на це, українська сторона запропонувала компроміс, який полягав у заміні принципу чітко визначених національних кордонів на принцип вільного самовизначення для тих територій, що викликали суперечки [45].

Степан Бандера повідомив Роману Шухевичу, що українська сторона готова продовжити переговори на основі попередніх принципів. Він зазначав, що можливий компроміс із поляками може полягати в заміні етнографічного принципу на вільне самовизначення з пропозицією щодо переселення населення під контролем окупаційних держав. Однак він наголошував, що таке рішення не змінює фактично національних інтересів, оскільки територія все одно залишатиметься частиною України.

Прагнення до співпраці з польським національним рухом було не тільки теоретичним. Українські повстанці отримали чіткі вказівки щодо реалізації зазначених принципів на практиці. Найбільше пропагандистських атак було спрямовано на польську територію, з метою поширення боротьби з більшовиками. Вже в травні 1945 року командування УПА наказувало організовувати рейди серед польського населення, поширюючи літературу та

пропагандуючи спільну боротьбу проти більшовицького імперіалізму [31, с. 78-90].

Підготовка до таких операцій не була хаотичною, а проходила згідно з чітким планом. Військові інструкції застерігали від випадкових дій або невиправданого діалогу з поляками. Важливими були навчання, які стосувались важливості нападів на польські села і поведінки снайперів серед польського населення. Завдання політвихователів та снайперів УПА було спрямоване на підняття антибільшовицьких настроїв серед польських громадян, що повинно було сприяти зміцненню антибільшовицької боротьби в Польщі.

Під час пропагандистських операцій було підготовлено спеціальні інструкції для зустрічей із польським населенням, у яких наголошувалося на ідеалах свободи, братерства, гуманізму та протистояння терору і диктатурі. Основне гасло звучало як "Воля народу!", що мало стимулювати польське населення до боротьби проти московської окупації.

Водночас, керівництво УПА прагнуло завоювати прихильність польського народу, допомагаючи в їхніх селах під час важливих сільськогосподарських робіт. Це мало стати частиною пропагандистської кампанії, що демонструвала справжні наміри українців та зміцнювала їхній політичний капітал серед польського населення.

11 липня 1945 року на тій самій території представники Переміського районного проводу ОУН провели зустріч з керівниками АК для обговорення місцевої співпраці з метою уникнення непотрібних зіткнень. Під час наради українські повстанці передали польському підпіллю для суду офіцера АК «Жигмонта», якого затримали під час грабежу українського села. Обговорювались також питання боротьби зі злочинними угрупованнями. Українці пообіцяли забезпечити контроль за поведінкою місцевого населення та не допускати антипольської риторики. Водночас представник польської делегації зазначив, що командування АК погано контролювало ситуацію в місцевості і

було підзвітне лише своїм бійцям. «Не можна не зауважити, — зазначав польський делегат, — що створились групи, які діють без узгодження. Однією з таких є група "Яструба" (Слепого), що вчиняє грабежі й терористичні акти проти українського населення і яку АК планує ліквідувати» [63, с.122].

Попри наявність корисних місцевих контактів, у листопаді 1945 року командування Армії Крайової (АК) видало розпорядження, яке забороняло вести переговори з Українською повстанською армією (УПА). Проте, Голембіовський, один із командирів АК, порушив це розпорядження і продовжив підтримувати зв'язки з українцями. Ці контакти дозволили обом повстанським сторонам домовитися про обмін інформацією і координацію спільних операцій. Польське підпілля навіть організувало зустріч між українськими повстанцями та англійським журналістом, з яким у них були встановлені зв'язки. Це врешті призвело до проведення спільної військової операції українців і поляків. Однією з найвідоміших таких спільних операцій був напад на Грубешів, який здійснили об'єднані сили УПА та польського підпілля "ВіН" (Військо Польське Народне), що прийшло на зміну АК. Оскільки ця битва була надзвичайно важливою, варто детальніше розглянути її хід, особливо з огляду на те, що існує кілька детальних звітів про цю операцію.

6 квітня 1946 року під час спільної діяльності УПА і "ВіН" на станції Вербковичі була вперше реалізована ідея збройної співпраці між двома організаціями. Незабаром планувалася ще одна значуща операція на місто Грубешів, головною метою якої було залякування комуністичної влади, звільнення заарештованих осіб, а також конфіскація важливих документів і матеріалів. Ця операція стала виразом спільної боротьби українців і поляків проти тоталітарного режиму. Ідея наступу на Грубешів належала польським повстанцям, і вона була ретельно обговорена на зустрічі представників УПА та "ВіН", що відбулася 18 травня 1946 року. Під час цієї зустрічі було визначено точну дату операції — ніч на 27-28 травня 1946 року [48].

Хрубешів у своїй архітектурі представляв собою типовий провінційний містечко, де більшість будівель були дерев'яними. У цьому місті розташовувались важливі органи влади нового комуністичного режиму, такі як обласні відділення безпеки, міліції, комуністичної партії, гарнізон НКВД, а також штаб переселенського комітету. Таким чином, Хрубешів став важливим адміністративним центром для нової влади. Всього в кількох кілометрах від міста дислокувалися солдати 5-го українського піхотного полку та 32-ї прикордонної дивізії, що збільшувало присутність ворожих військ. Тому, попри заяви польського підпілля про те, що польські війська не братимуть участі у боях, противник був досить добре підготовленим та чисельним [17, с. 32-41].

26 травня 1946 року відбулася зустріч між українськими та польськими повстанцями для обговорення деталей майбутнього наступу, яка проходила в лісі поблизу Грубешова. Українська сторона була представлена бійцями кількох сотень, таких як "Давид", "Яр", "Чавс", а також бійцями Служби безпеки. З польського боку в операції брали участь підрозділи відділів "Млот", "Слепий", "Віктор", "Гель". Згідно з одним з наданих звітів, на зустрічі обидві сторони обмінювалися спогадами про їхні попередні зустрічі, коли вони були ворогами. Виявилося, що навіть командири добре знали один одного, зокрема Станіслав Ксьонжек, відомий як «Вирва», який раніше був командиром АК і пізніше став начальником Замоїського інспекторату Міністерства оборони. Це свідчить про те, що в обох військових структурах існувала певна історія взаємодії, навіть у контексті конфлікту [10, с. 126-134].

Згідно з розробленим планом, 120 бійців УПА мали атакувати об'єкти НКВД, в той час як Служба безпеки повинна була націлити свою атаку на приміщення переселенської комісії. Вояки ВІН у свою чергу повинні були спрямувати свої сили проти польської служби безпеки, поліції та інших комуністичних осередків. Для здійснення цих атак повстанці використовували трофейні німецькі снаряди, які отримали назву "торпеди". Винахідниками

торпедних установок для запуску цих снарядів були бійці УПА на чолі з Грицем Руденком. Метою застосування таких снарядів було не лише завдання шкоди ворогу, але й психологічний ефект — залякування супротивника [19, с. 173-185].

Атака на місто розпочалася артилерійським обстрілом, під час якого торпеди створювали гучний шум і залишали за собою вогняний слід, схожий на комету. В результаті обстрілу було зруйновано будівлі НКВД та УБП, захоплено кабінет начальника міліції, знищено автомобілі, документи, а також звільнено 25 полонених. Проте атака на будівлю переселенської комісії не була успішною, оскільки її працівники змогли відбити напад. Вояки польського підпілля, як і було домовлено, не брали участі у бойових діях.

Щодо втрат, то дані різних джерел розходяться. За свідченнями повстанців, ворог поніс втрати в розмірі близько 100 осіб. У той час як комуністичні джерела повідомляли про загибель 9 солдатів НКВД, 5 польських прикордонників та інших осіб. З боку повстанців втрати були мінімальними — загинули двоє бійців УПА, троє було вбито під час відступу, ще троє отримали поранення [23, с.277-285].

Політичні втрати для комуністів були значними: успішний напад призвів до тимчасового паралічу їхніх репресій і унеможливив використання протистояння двох народів у пропаганді.

Ще однією складною темою, яка перешкоджає співпраці, є історична пам'ять, зокрема, біль, пов'язаний із подіями ХХ століття. Зміни кордонів, війни, насильство та великі людські жертви, які супроводжували ці зміни, залишили глибокі травми в історичній пам'яті як українців, так і поляків. Зокрема, болісними темами стали українсько-польська війна 1918-1919 років за Галичину, польські акції «пацифікації», дії ОУН в міжвоєнній Польщі, криваві зіткнення під час Другої світової війни, операція «Вісла» 1947 року.

Після 1945 року в рамках соціалістичного табору не було дискусій щодо цих подій, однак у свідомості народів накопичувалися негативні стереотипи. Для

поляків українці асоціювались з терористами та злочинцями, а для українців поляки – з тими, хто прагнув гнобити та дискримінувати українців. Після здобуття незалежності цих стереотипів стало більше, і вони стали важким вантажем для двосторонніх відносин [33, с. 90-99].

Найболючішою темою є Волинська трагедія, що залишила глибокі рани в історичній пам'яті обох народів. Відповідно до польських істориків, ці події є геноцидом поляків, вчиненим українськими націоналістами, в той час як українці трактують це як результат етнічного конфлікту, в якому були жертви з обох сторін. Ці розбіжності у трактуванні історичних подій значно ускладнюють процеси реституції та співпраці між Україною та Польщею.

З початку 2000-х років питання історичної пам'яті та реституції набули більшої актуальності в обох країнах. До цього моменту Волинська трагедія була маловідома широким масам, і лише в перші роки після здобуття незалежності країни почали відкрито обговорювати ці складні теми.

3.2. Партійний і державний контроль за сферою культури у ПНР та УРСР/СРСР

Перша частина післявоєнної відбудови Польщі почалася 22 липня 1944 року, коли московське радіо повідомило про утворення Польського комітету національного визволення в Хелмі, який був зайнятий Червоною армією. Комітет оприлюднив свій маніфест, в якому наголошувалося на необхідності проведення аграрної реформи та встановлення довгострокової співпраці з СРСР. Одночасно було заявлено, що еміграційний уряд в Лондоні та його органи в Польщі не мають повноважень представляти народ і є поза законом. Проголошена влада вказала, що уряд в Лондоні спирався на «незаконну фашистську» Конституцію 1935 року і своєю політикою призвів до катастрофи Польщі в 1939 році. 27 липня 1944 року частина членів ПКНВ прибули до Хелма, а з початку серпня осіли в Любліні [23, с. 18-21].

Перемоги Червоної армії над гітлерівцями значно підвищили популярність СРСР і Й. Сталіна, тоді як головні союзники по антигітлерівській коаліції мало турбувались щодо того, що Червона армія реалізує імперський план, спрямований на підпорядкування Центрально-Східної Європи. На територіях, що були зайняті Червоною армією, домінували прорадянські уряди. Противників нової влади звинувачували у співпраці з фашистами під час окупації, а частину політиків, які не підтримували радянську владу, репресували.

17 липня 1945 року в Потсдамі розпочалась третя конференція Великої трійки, де обговорювались умови майбутнього мирного договору та питання Німеччини. Розподіл Європи на сфери впливу, що визначався цією конференцією, залишав Польщу в радянській зоні впливу, поряд з іншими країнами Центрально-Східної Європи. Литва, Латвія, Естонія, Білорусь і Україна залишались частинами СРСР [27, с. 138-142].

Під час війни Польща зазнала значних руйнувань, зокрема була знищена більша частина єврейського населення та значна частина інтелігенції, яка в результаті війни втратила набагато більше представників, ніж інші соціальні групи. В ході війни загинуло понад шість мільйонів осіб. Варшава зазнала особливих руйнувань. Тимчасовий уряд прагнув зміцнити свій авторитет серед населення, пропонуючи гасло: «Разом відбудуємо свою столицю», і ініціюючи аграрну реформу.

ПКНВ спочатку був сформований на коаліційних засадах, включаючи комуністів і представників інших політичних угруповань. Проте більшість впливу в комітеті отримали представники лівих сил, а на чолі став мало відомий соціаліст Едвард Осубка, відомий в Москві як Е. Осубка-Моравський. Радянський уряд встановив дипломатичні стосунки з Польщею і призначив генерала Миколу Булганіна як акредитованого представника при ПКНВ [39].

З часом на основі рішення Москви Польська армія і Армія Людова були перетворені на Збройні сили Республіки Польща, що отримали неофіційну назву

Військо польське, що за своєю структурою нагадувало радянську модель. 26 липня 1944 року в Москві був підписаний договір, що визначав, що найвища військова влада в Польщі належатиме радянському Головнокомандувачу, Й. Сталіну [28].

У березні 1948 року в Польщі відбулися важливі політичні зміни, які суттєво вплинули на подальший розвиток країни. Лідери Польської соціалістичної партії Юзеф Циранкевич і Станіслав Швальбе досягли домовленості про об'єднання з Польською робітничою партією (ППР). Ця угода стала ключовим кроком у створенні єдиної політичної сили, орієнтованої на соціалістичний шлях розвитку.

У цей самий час Вацлав Гомулка, генеральний секретар Польської робітничої партії, зіткнувся з серйозними внутрішньопартійними труднощами. Його звинувачували в "помилках і прорахунках" у процесі побудови соціалізму в країні. Хоча формально Гомулка перебував у відпустці, на нього чинили сильний тиск, вимагаючи публічного визнання власних помилок. Однак Гомулка відмовився від самокритики, що викликало серйозне невдоволення серед партійного керівництва [45].

На пленумі Центрального комітету ППР, що проходив з 31 серпня по 3 вересня 1948 року, відбувся так званий "партійний суд" над Гомулкою. Його звинуватили у численних порушеннях та недоліках у роботі, що, на думку керівництва, гальмувало розвиток соціалізму в Польщі. Попри те, що Гомулка був змушений визнати деякі свої "помилки" та публічно покаятися, це не врятувало його від відсторонення. Наприкінці 1948 року він був змушений залишити посаду генерального секретаря ППР. Згодом, у 1951 році, Гомулка разом із дружиною був заарештований за політичними звинуваченнями.

Новим лідером партії став Болеслав Берут, який взяв курс на централізацію влади та зміцнення позицій соціалістичного режиму. Відставка Гомулки стала сигналом до масштабних чисток у партійних рядах, які торкнулися понад 82

тисячі членів партії. Багато з них були виключені за підозрою у "ворожій діяльності" або недостатній відданості партійним принципам.

Важливим підсумком цих змін став об'єднавчий конгрес, що відбувся 15 грудня 1948 року у Варшавській політехніці. На цьому заході було офіційно проголошено створення Польської об'єднаної робітничої партії (ПОРП), яка стала домінуючою політичною силою в країні. Лідером нової партії був обраний Болеслав Берут. Проте об'єднання двох партій — Польської соціалістичної та Польської робітничої — носило переважно формальний характер, оскільки фактично ППР повністю поглинула Польську соціалістичну партію, підпорядкувавши їй своєму впливу [55].

Політичні зміни в Польщі 1948 року свідчили про наближення до радянської моделі управління, зокрема, було проголошено курс на побудову соціалізму за радянським зразком. Починаючи з цього часу, відбулися зміни у навчальних програмах, які включали основи марксизму і матеріалізму як обов'язкові для всіх рівнів освіти. Процес ідеологізації молодого покоління став невід'ємною частиною існування Польської народної республіки (ПНР). Система освіти була підпорядкована радянському підходу до історії та суспільства, що призводило до спрощення складного історичного процесу та розмивання національної ідентичності.

Відомі науковці, які мали вплив на польську науку та зберігали контакти з міжнародними науковими центрами, були усунуті з наукових установ та навчальних закладів. Польща, на відміну від СРСР, зберегла деякі політичні та громадські об'єднання, такі як Демократична партія. Однак ПОРП продовжувала діяти на основі сталінської концепції класової боротьби і керувалася принципами "демократичного централізму". Б. Берут очолював не тільки партію, а й державу. З нагоди 60-ї річниці його народження, було ухвалено рішення про присвоєння його імені кільком важливим установам та підприємствам, зокрема університету у Вроцлаві та металургійному комбінату в Ченстохові. Кількість партійних

функціонерів зросла до 13 тисяч до 1953 року, вони отримали значні привілеї, серед яких були спеціалізовані магазини з дефіцитними товарами [58, с. 159–199].

За радянським прикладом, польська влада активно переслідувала політичних опонентів. Масові арешти мали на меті створити в суспільстві атмосферу страху та переконання, що кожен, хто не поділяє офіційної ідеології, може стати жертвою репресій. Наприкінці 1940-х — початку 1950-х років основними цільовими групами для органів безпеки стали противники з середовища католицького духовенства та опозиційних політичних сил. Спеціальні служби Польщі часто координували свої дії з аналогічними службами радянських країн.

Держава також монополізувала видавничу справу, ліквідувавши численні приватні видавництва між 1950-1952 роками. Лише кілька католицьких видавництв збереглися, і навіть вони зіткнулися з серйозними труднощами через нестачу паперу. Однією з основних засад контролю за друкованим словом була цензура, що ставала важливим інструментом влади. Найбільшими видавництвами в цей період стали Державне наукове видавництво та Державний видавничий інститут. Паралельно з пропагандистською літературою масово друкувалися твори радянських класиків, таких як В. Ленін та Й. Сталін. Водночас польська література перебувала під суворим контролем, і часто проводилась чистка від "неблагонадійних" фрагментів у класичних творах, таких як праці Адама Міцкевича, Марії Конопницької, Мельхіора Ваньковича [34, с. 34-38].

Також були вилучені з громадських бібліотек твори видатних поляків, таких як Юзеф Пілсудський, Роман Дмовський та Януш Корчак. Однак деякі письменники вважали, що нові реалії заслуговують на підтримку, відзначаючи позитивні зміни, такі як доступність освіти та медичної допомоги для широких верств населення. Вони не звертали уваги на серйозні негативні аспекти нової політичної системи, зокрема, на втрату суверенітету та постійну присутність радянських військ у країні [15]. В епоху застою культурні зв'язки між Україною та

Польщею знову опинилися під жорстким контролем радянської влади. Цей період характеризувався посиленням ідеологічного контролю та цензури, що призвело до серйозних обмежень у культурному обміні. Польща у цей час переживала низку політичних і соціальних потрясінь, таких як створення руху "Солідарність" (1980), що також відбивалося на культурних відносинах між країнами.

Попри все, в Україні деякі елементи польської культури, особливо в сфері музики, мистецтва та літератури, продовжували мати значення. Проте, більшість творчих робіт, що мали місце в Польщі, через цензуру не могли повноцінно проникнути в Україну, і доступ до польської культури був дуже обмежений. Дисиденти організовували лекції, зустрічі та відкриті дебати, на яких обговорювали важливі питання культури, прав людини та демократії. Ці неформальні заходи часто ставали місцем для обміну думками та сприяли формуванню альтернативного культурного простору, вільного від цензури та політичних обмежень. Творчість у вигнанні, яку продовжували українські митці, також впливала на розвиток україно-польських відносин [48, с. 23-37]. Значний вплив на розвиток неформального культурного діалогу між Україною та Польщею мали емігранти, які оселилися в Польщі. Вони стали важливими посередниками у культурному обміні, зберігаючи традиції та ідентичність своїх країн, одночасно впливаючи на культурний ландшафт Польщі.

Протягом 1980-х років в Польщі набули популярності фестивалі незалежної культури, на яких українські митці змогли представити свої роботи без втручання держави. Ці фестивалі стали важливими для розвитку незалежної культури, а також для зміцнення зв'язків між інтелектуалами і митцями з обох країн [31, с. 152-163].

У 1980-90-х роках, із початком політичних та соціальних змін, культурні відносини між Україною та Польщею отримали новий поштовх. В Україні почала зростати національна свідомість, а в Польщі — протистояння комуністичному

режиму. Це дозволило значно розширити культурні зв'язки, особливо в рамках діаспор та культурних обмінів. З 1991 року Україна здобула незалежність, що відкрило нові можливості для розвитку двосторонніх культурних відносин, і з цього часу Польща стала важливим партнером для України в культурній сфері.

3.3. Досягнення у формуванні культурного діалогу: роль української та польської інтелігенції у відновленні взаєморозуміння

Після завершення Другої світової війни та початку Холодної війни міжнародні відносини стали основним елементом політики двох блоків: західного та східного. У цьому контексті культурний обмін між країнами соціалістичного табору, зокрема між Україною та Польщею, став важливим інструментом для зміцнення міждержавних зв'язків та формування спільної ідентичності. Протягом періоду з 1953 до 1991 року наукові, освітні та культурні відносини між Україною та Польщею розвивалися у багатьох напрямках, включаючи освітній обмін, спільні наукові проекти та культурні заходи.

Відновлення освітнього обміну між Україною та Польщею після Другої світової війни стало важливим етапом у розвитку міжкультурних зв'язків. Ідея співпраці в освітній сфері, що спиралася на ідеали соціалістичної освіти, сприяла укріпленню зв'язків між двома країнами. Спільні програми навчання, які були започатковані в середині 1960-х років, дозволили студентам з обох країн отримати доступ до вищої освіти на території сусідньої держави. Це було важливим кроком для забезпечення академічної мобільності і збагачення студентів різними культурними та науковими традиціями [45, с. 138-142].

Один із важливих етапів цього процесу став підписання угоди між університетами Львова та Варшави в 1965 році. Це партнерство дозволило організовувати обмін студентами, а також сприяло розвитку спільних досліджень, зокрема у галузі гуманітарних наук. У рамках цієї угоди студенти з Польщі могли отримувати дипломи українських університетів, а студенти з

України — польських. У свою чергу, викладачі з обох країн активно проводили лекції та семінари, що значно покращувало якість освітнього процесу та забезпечувало академічну взаємодію [10, с. 126-134].

Обмін викладачами також був важливим аспектом розвитку освітнього співробітництва. Польські викладачі не лише відвідували українські університети, але й брали участь у проведенні лекцій, що дозволяло українським студентам дізнаватися про новітні наукові досягнення та зміни в європейській освітній практиці. Цей досвід мав важливе значення для розвитку наукової думки в Україні та забезпечення високого рівня освіти.

До кінця 1970-х років активно розвивався обмін студентськими делегаціями, що дозволило молодим людям з обох країн ознайомитися з культурними, соціальними та політичними особливостями сусідньої держави. Це сприяло формуванню нових поглядів на спільну історію та культуру, а також на відносини між двома народами.

Період 1970-х і 1980-х років став часом активного розвитку наукових конференцій і семінарів, на яких обговорювалися питання історії, культури та соціальних наук. Однією з таких важливих подій була міжнародна конференція "Культура і суспільство", що відбулася в Києві в 1985 році. Ця подія стала значним кроком у розвитку культурної дипломатії між країнами, де представники науки та культури з Польщі та України мали можливість обговорювати актуальні питання розвитку суспільств, культури та історії.

Науковці обох країн почали активно працювати над спільними дослідницькими проектами. Вони займалися дослідженням спільної історії, етнографії та культурної спадщини, що дозволяло збільшити рівень міжкультурної взаємодії і подолати історичні стереотипи. Спільні дослідження з питань національних меншин, зокрема українців у Польщі та поляків в Україні, стали важливим етапом у розвитку міжнаціональних відносин, а результати таких робіт часто публікувалися в наукових журналах та інших виданнях.

Культурні програми, які включали театральні вистави, художні виставки та музичні концерти, стали важливою частиною культурного обміну між Україною та Польщею. У 1970-х та 1980-х роках організовувалися спільні культурні заходи, що дозволяли представникам обох країн обмінюватися досягненнями у сфері мистецтва. Виставки художників з України та Польщі, що проводилися в великих містах, таких як Варшава та Львів, дозволяли залучити увагу широкої аудиторії до творчості митців обох країн [55].

Особливе значення в цей період отримала театральна співпраця. Театри Польщі та України активно обмінювались виставами, що сприяло розширенню культурних контактів між країнами. Окрім того, спільні театральні фестивалі стали важливою платформою для обміну ідеями та творчими досягненнями між акторськими колективами з Польщі та України.

Ще одним важливим елементом культурної співпраці стали наукові публікації, що висвітлювали результати спільних досліджень у гуманітарних науках. Публікації науковців з України та Польщі з питань спільної історії, культури та соціальних процесів стали важливими джерелами для досліджень і поширення знань серед наукової громадськості.

У той час, коли офіційні культурні та освітні контакти були підпорядковані політичним рішенням, неформальний культурний діалог став важливим інструментом підтримки зв'язків між народами. В Україні та Польщі активно розвивалися дисидентські рухи, які не тільки боролися за права людини, але й активно підтримували культурний обмін між країнами. Василь Стус і Левко Лук'яненко, відомі українські дисиденти, підтримували інтелектуальні зв'язки з польськими митцями та інтелектуалами, такими як Віслава Шимборська, що сприяло розвитку неформальних контактів між культурами. У післявоєнний період важливу роль у формуванні україно-польських культурних зв'язків відіграла Ванда Василевська — польська письменниця, громадська діячка, активна прихильниця ідеології соціалістичного реалізму. Її діяльність припала на

один із найскладніших етапів в історії обох народів — період радянзації польського суспільства та інтеграції українських територій до складу СРСР. Василевська виступала як своєрідний культурний посередник між польським і радянським просторами, особливо через свій тривалий перебіг життя у Львові та Києві, а також участь у роботі Спілки письменників України.

Її літературна творчість, зокрема романи «Радуга» та «Пісня над водами», прославляли образ радянської дійсності й містили позитивні образи українських селян, що борються з нацизмом. Ці твори не лише популяризували офіційну радянську інтерпретацію подій Другої світової війни, а й були перекладені українською мовою та включені до шкільних програм, чим сприяли просуванню культурної інтеграції в уніфікованому ідеологічному ключі.

Крім літературної діяльності, Василевська брала участь у міждержавних культурних форумах, підтримувала ініціативи двостороннього обміну делегаціями діячів культури між УРСР і ПНР. Вона була співголовою Союзу польських патріотів та членкинею Народного комісаріату освіти УРСР, що надало їй можливість впливати на культурну політику на міжнаціональному рівні. Попри її безумовну вірність радянській владі, постать Василевської визнається знаковою для розуміння того, як у післявоєнному контексті формувались офіційно дозволені, але все ж культурні мости між українцями та поляками.

У підсумку, Ванда Василевська репрезентувала той тип інтелектуала, що став втіленням нової «радянської» польсько-української солідарності. Її діяльність залишається суперечливою, проте вона безумовно стала частиною історії формування міжкультурного діалогу в умовах ідеологічного диктату

3.4 Подальший розвиток двосторонніх культурних відносин після проголошення незалежності України.

Формування нових українсько-польських відносин стало можливим завдяки значним геополітичним змінам у Європі наприкінці ХХ століття. Розпад Радянського Союзу і здобуття незалежності Україною в 1991 році створили умови для переосмислення взаємин між сусідніми державами. Падіння комуністичної системи в Польщі та демократизація в країнах Східної Європи змінили політичну карту регіону. Ці процеси стали основою для формування нових моделей міжнародних відносин, а територіальна близькість, історичні зв'язки та взаємний інтерес допомогли створити сприятливі умови для розвитку співпраці між Україною та Польщею [57, с. 135-157].

У 1990-х роках, після розпаду Варшавського договору, як Україна, так і Польща стали стикаються з необхідністю розробки нової стратегії національної безпеки, оскільки стара система безпеки, яка існувала в рамках соціалістичного блоку, перестала існувати. Країни Центрально-Східної Європи, зокрема Україна та Польща, опинилися в ситуації, коли треба було визначити нові геополітичні орієнтири. Існувала можливість обрати між інтеграцією в новий Східний блок під російським впливом або приєднанням до західних політичних та економічних структур.

У Польщі вибір щодо євроатлантичної орієнтації був прийнятий швидко. Вже у 1997 році Польща стала частиною НАТО, а її зовнішня політика спрямована на створення добросусідських відносин із країнами Східної Європи, серед яких Україна займала особливе місце. Важливим етапом у розвитку українсько-польських відносин стало прагнення до примирення через спільне розуміння історичних подій, зокрема трагедії Волинської різанини та операції "Вісла". Відновлення політичного діалогу та взаємного розуміння було одним із ключових напрямків українсько-польського співробітництва, що заклало основу для подальшої співпраці [65].

Після здобуття незалежності Україною, Польща стала одним з основних стратегічних партнерів України на міжнародній арені. Географічна близькість,

спільні історичні та культурні зв'язки, а також регіональні безпекові загрози сприяли розвитку тісних відносин між країнами. Польща стала мостом між Україною і Західною Європою, сприяючи інтеграції України в європейські політичні та економічні структури.

Україно-польське партнерство є важливим фактором стабільності в Центрально-Східній Європі. Відносини з Польщею сприяють розвитку України в напрямку європейської інтеграції та забезпечують політичну, економічну та культурну співпрацю з країнами Центральної, Північно-Східної та Південно-Східної Європи. Стратегічне партнерство між Україною та Польщею допомагає зміцнити єдність Європи, зокрема після вступу Польщі до Європейського Союзу та НАТО, що відкриває нові можливості для розвитку стабільних відносин між Сходом та Заходом Європи [25, с. 255-234].

Ключовим етапом розвитку двосторонніх відносин є створення міцної політико-правової бази, яка включає організаційно-правові механізми для ефективної співпраці між країнами. Цей процес включає підписання документів, що визначають напрямки співпраці в різних сферах, таких як політика, економіка, наука, техніка, військова діяльність та культура. Сьогодні між Україною та Польщею підписано понад 200 документів, які забезпечують основу для інтенсивного розвитку співпраці.

Найважливіші документи для формування українсько-польських відносин — це перші міждержавні угоди, які стали основою для подальшого розвитку двосторонніх зв'язків. Варто зазначити, що перші угоди були підписані в умовах, коли Україна ще не була повноцінним суб'єктом міжнародного права. Зокрема, необхідно відзначити події 1990 року, коли офіційні політичні контакти української влади почали набувати значущості для майбутньої зовнішньої політики країни. Це стало можливим завдяки прийняттю "Декларації про державний суверенітет України" 16 липня 1990 року, яка визначила новий підхід до міжнародних відносин.

Підписання перших важливих документів, таких як "Декларація про основні принципи та напрямки розвитку українсько-польських відносин", та інші угоди в другій половині 1990-х років стали важливими кроками на шляху до офіційної незалежності України. Після проголошення незалежності у 1991 році, Польща однією з перших визнала суверенітет України, що стало новим етапом в розвитку двосторонніх відносин.

Окрім основних документів, таких як "Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво", важливими для розвитку двосторонніх зв'язків є й інші угоди, що визначають конкретні аспекти співпраці між Україною та Польщею, зокрема у військовій та дипломатичній сферах [31, с. 78-90].

На самому початку українсько-польських відносин виявилися кілька проблемних аспектів, серед яких ключовими стали питання реституції культурних цінностей і трактування національної історії. У міжнародному праві реституція визначається як специфічний процес повернення на батьківщину предметів історичного, художнього або наукового значення, які були незаконно переміщені через кордон або загублені в результаті воєн чи політичних потрясінь. Це можуть бути архівні документи, книги, художні колекції, археологічні артефакти та рукописи [52, с. 22-28].

Тема реституції стала дуже складною і чутливою для обох країн, адже її корені тягнуться до трьох основних історичних факторів. По-перше, впродовж ХХ століття кордони між Україною та Польщею змінювались тричі. По-друге, ці зміни супроводжувались війнами, що спричинили значні втрати культурних цінностей з обох сторін. По-третє, питання реституції нерозривно пов'язане з національною пам'яттю. Польська історична свідомість включає певну ностальгію за втраченими територіями, зокрема за Галичиною, що також є чутливою темою для мешканців і місцевої еліти Західної України. Зміна адміністративного статусу бібліотек, архівів та культурних установ внаслідок

зміни кордонів створила складний клубок суперечностей, який не вдалося розв'язати протягом останніх тридцяти років [25, с. 255-234].

У 1990-х роках питання реституції набуло великої популярності в польському суспільстві та ЗМІ, що сприяло актуалізації історичних травм. Багато польських політиків та інтелектуалів вважали, що повернення культурних цінностей з України у радянський період стосувалося лише частини культурної спадщини, і нові політичні умови вимагають відновлення цієї теми. Зокрема, мова йшла про предмети, що зберігались у музеях і архівах Львова. В січні 1990 року в Сеймі Польщі піднімалося питання про повернення колишніх фондів бібліотеки імені Оссолінських, яка розташовувалася у Львові, але ніколи не належала цьому місту, тому її фонди повинні були бути передані Польщі [21, с. 523-534].

Підписання Декларації про принципи та основні напрямки розвитку українсько-польських відносин 13 жовтня 1990 року виявилось складним через відсутність домовленості щодо реституції культурних цінностей. Це питання так і не було включене до тексту декларації.

У період з 1990 по 1994 роки в польських ЗМІ активно обговорювали необхідність вимагати від України повернення колекцій музеїв, бібліотек і архівів, що залишились на територіях, які Польща втратила після Другої світової війни. Серед предметів, на які висували претензії, були картини польських художників з львівських музеїв, а також твори, що зберігаються в Житомирі та Вінниці, а також фонди колишньої Королівської бібліотеки в Києві. Польська сторона обґрунтовувала свої вимоги незадовільним станом цих предметів та умовами їх зберігання в українських музеях. Однак українська культура та преса неодноразово спростовували ці звинувачення, зберігаючи напругу навколо цього питання [37, с. 99-103].

Вже в Договорі про добросусідство, дружні відносини і співробітництво, підписаному між Україною і Польщею 18 травня 1992 року, була зафіксована

стаття 13, яка визначала, що обидві сторони повинні вжити заходів для виявлення і повернення культурних та історичних цінностей, що були втрачені або незаконно вивезені з території однієї країни на територію іншої.

У травні 1993 року, під час свого візиту до Києва, польський президент Лех Валенса, окрім підписання низки важливих угод щодо регіональної співпраці та правової допомоги, також передав Україні архівні збірники протоколів громадської організації «Просвіта» за період 1868-1923 років. Ці документи після 1945 року зберігалися в Варшавській бібліотеці. Валенса вважав цей жест символом поваги до українського народу і важливим кроком у розвитку співпраці між Україною та Польщею в питаннях реституції культурних цінностей [16, с. 90-98].

Проте, через внутрішньополітичну ситуацію в Україні, питання реституції культурних цінностей на деякий час було відкладено. Водночас, 25 червня 1996 року уряди двох країн підписали важливу «Угоду про співробітництво в справі охорони, повернення втрачених і незаконно переміщених під час Другої світової війни культурних цінностей». Ця угода визначила конкретні рамки для подальшої роботи, що включала зусилля щодо виявлення, оцінки та повернення культурних цінностей, що пов'язані з історією України та Польщі, і знаходяться на території обох країн [49, с. 25-38].

У межах цієї угоди була створена Міжурядова українсько-польська комісія, яка повинна була займатися пошуком та обліком культурних цінностей, що підлягали реституції, а також інформувати сторони про результати пошуку і підготовку експертних висновків. Комісія мала збиратися двічі на рік по черзі у кожній з країн.

Перше засідання комісії відбулося у Львові в травні 1997 року. Президент Польщі Олександр Квасневський, прагнучи полегшити напругу навколо питання реституції, в грудні 1996 року заявив, що тема повернення колекції «Оссолінеума» у двосторонніх відносинах вже вичерпана. Однак, у березні 1997

року він висловив припущення, що колекція, ймовірно, залишиться у Львові, але польська сторона вимагатиме гарантій збереження її фондів [24, с. 132-136].

Незважаючи на ці заяви, напруга з приводу реституції зберігалася. У 1997 році Польща направила до Києва вимогу щодо повернення колекції фондів бібліотеки Оссолінських, що включала понад 55 тисяч предметів, які раніше знаходилися в таких музеях, як Музей ім. Короля Яна III, а також колекції А. Смолінського та Болеслава Оржеховича. Українська сторона у відповідь озвучила свої вимоги щодо частини музейних цінностей, що зберігалися у музеях Кракова, багато з яких були незаконно вивезені під час нацистської окупації. Серед них згадувалися археологічні колекції Державного історичного музею в Києві, вивезені в 1943 році [55, с. 92-98].

Міжурядова комісія з реституції культурних цінностей на деякий час зупинила свою роботу через взаємні претензії обох сторін. Друге засідання комісії відбулося лише в лютому 1999 року. Загалом, з 1997 по 2015 рік комісія провела шість засідань у різних містах, останнє з яких відбулося в Ольштині в червні 2015 року. Протягом цього періоду активно працювали експертні групи з різних напрямків, таких як бібліотечні цінності, архівні фонди та музейні колекції [27, с. 138-142].

Одним з досягнень у цьому процесі було створення співпраці між Національною бібліотекою імені Оссолінських у Вроцлаві та Львівською національною науковою бібліотекою для оцифрування фондів «Оссолінеум». Також українські експерти отримали доступ до частини музейних експонатів та архівних матеріалів для проведення наукових досліджень, складання каталогів і оцифрування цих зібрань.

На засіданні міжурядової комісії з реституції, яке відбулося в 2006 році, вдалося виробити спільне розуміння сторін щодо архівної спадщини. Сторони письмово підтвердили, що архіви, що належать до національних фондів кожної держави, не підлягають поверненню, але мають важливе значення для обох країн.

Польща зацікавлена в архівних матеріалах, створених різними органами влади на території сучасної України в періоди, коли ці землі входили до складу Речі Посполитої, Австро-Угорської імперії, Російської імперії, міжвоєнної Польщі, а також документів польських військових частин, громадських організацій та родин того часу [64].

З українського боку цікавлять архівні дані та документи, що знаходяться в Польщі, які належать українським організаціям, військовим підрозділам, окремим особам, а також були створені в періоди, коли ці території входили до складу згаданих держав. В практичному плані співпраця в сфері реституції між Україною та Польщею базується на відкритості наукових, художніх та архівних фондів, спільній роботі над їх каталогізацією, обміні інформацією про їх стан та наукове дослідження. Відтак, кожна зі сторін отримала чітке уявлення про кількість та стан архівних матеріалів, що її цікавлять, і були складені каталоги для більшості з них.

Попри прогрес у співпраці, за 25 років роботи комісії жодного разу не було здійснено передачі культурних цінностей між країнами. Головним бар'єром в цьому є різні підходи до трактування предмета міжурядової угоди 1996 року. Текст угоди чітко вказує, що предметом угоди є культурні цінності, втрачені або незаконно переміщені в період з 1 вересня 1939 по 2 вересня 1945 року, на території сторін. Однак польська сторона намагалась розширити поняття цієї угоди, стверджуючи, що культурні цінності, які знаходяться на території, що належала Польщі до 1939 року, підлягають поверненню, і будь-які правові акти, що стосуються цих територій після цього, не є дійсними [60].

Українська сторона, у свою чергу, наголошує, що угода не стосується культурних цінностей, що залишилися в Україні після 1945 року, коли кордони були змінені. Колекції, які зберігаються в музеях, архівах і бібліотеках Львова, сформувались та залишились на території міста після війни, а зміна їх правового статусу відбулася внаслідок зміни кордонів Польщі та СРСР [20, с. 157-162].

РОЗДІЛ 4. ОСНОВНІ НАПРЯМИ УКРАЇНО-ПОЛЬСЬКИХ КУЛЬТУРНИХ ВЗАЄМОВІДНОСИН

4.1. Літературні контакти між польськомовним та україномовним середовищами

Період з 1945 по 1991 рік був одним із найскладніших у розвитку літературних зв'язків між Польщею та Україною. Цей час характеризувався суттєвим впливом політичних процесів на культурний обмін, адже обидві країни перебували у різних політичних системах: Польща — як частина радянського блоку, а Україна — як частина Радянського Союзу. Літературні контакти між польськомовним та україномовним середовищами зазнавали обмежень через ідеологічний контроль з боку радянської влади, проте вони не припинялися, а іноді навіть активізувалися в періоди політичної відлиги.

1. Літературні контакти в умовах радянського контролю. У перші повоєнні роки літературна взаємодія між Україною та Польщею опинилася під жорстким ідеологічним контролем. Офіційні програми культурного співробітництва створювалися з метою пропаганди радянської ідеології. Як зазначають Алексієвець М. та Лис Н. (2018), літературні зв'язки часто обмежувалися перекладами творів, що відповідали ідеологічним стандартам. Наприклад, тексти українських авторів, які висвітлювали героїку радянського народу, друкувалися у польських виданнях. Один із прикладів літературного обміну цього періоду — публікація в Польщі творів Тараса Шевченка, особливо його поем про визвольний рух, що трактувалися з радянської перспективи. Зі свого боку, в Україні публікувалися твори Адама Міцкевича з акцентом на його ранні патріотичні вірші. Також у рамках офіційних культурних програм видавалися антології польської поезії українською мовою, що створювало певний культурний зв'язок між народами.

2. Літературна взаємодія в період політичної відлиги. З початком хрущовської "відлиги" у середині 1950-х років з'явилася можливість активізувати культурні контакти. Збільшилася кількість перекладів, літературні вечори стали більш відкритими, а митці мали змогу брати участь у міжнародних культурних форумах. За даними Воскобойника К. В. (2018)⁶, у цей період з'являються нові тематичні збірники, в яких друкуються твори як українських, так і польських авторів. Так, на літературних вечорах у Києві часто звучали вірші Юліуша Словацького та Адама Асника у перекладі Максима Рильського та інших українських поетів. Символом лібералізації стало видання збірки перекладів української та польської поезії "Українсько-польський літературний діалог", яка побачила світ у 1960-х роках. Видання містило твори як українських, так і

⁶ Воскобойник К. В. Становлення українсько-польських дипломатичних відносин. Вісник Черкаського університету. Серія «Історичні науки». 2018. №2. С. 119-132.

польських авторів, що сприяло взаємному пізнанню культурних надбань обох народів.

3. Літературні переклади як інструмент діалогу. Особливу роль у підтриманні літературних зв'язків відігравали переклади. Відомі українські поети перекладали польських класиків, а польські письменники працювали над українськими текстами. Як зазначає Єндрачик К. (2018), перекладна література виступала своєрідним "містком" між двома культурами. Серед відомих українських перекладів польських творів слід відзначити збірку поезій Юліуша Словацького у перекладі Миколи Бажана, а також українські переклади роману Генрика Сенкевича "Quo vadis". Зі свого боку, польські літературні журнали публікували переклади творів Івана Франка, Лесі Українки та Василя Симоненка.

4. Культурні ініціативи та літературні обміни кінця ХХ століття. Наприкінці 1980-х років, на тлі перебудови та демократизації суспільного життя, літературні контакти між Україною та Польщею значно активізувалися. З'являються нові спільні літературні проєкти, організовуються міжнародні поетичні фестивалі, що сприяють зміцненню культурного діалогу. Як зазначає Зарембо К. (2016), ці заходи стали важливим кроком до формування нової моделі взаємодії, яка базується на рівноправному культурному обміні. У цей період організовуються міжнародні поетичні читання у Львові та Кракові, де українські та польські автори мали можливість представляти свої нові твори. Літературні обміни також підтримувалися через спільні видання антологій поезії та прози, що виходили у видавництвах Києва та Варшави.

Літературні зв'язки між Польщею та Україною у період з 1945 по 1991 рік розвивалися всупереч політичним обмеженням, зумовленим радянським контролем. Попри складні умови, перекладацька діяльність, спільні літературні вечори та фестивалі сприяли збереженню культурного діалогу. Політичні зміни кінця ХХ століття відкрили нові можливості для взаємодії, що стало основою для подальшого культурного співробітництва у пострадянський період.

4.2. Польсько-українські музичні зв'язки

Репресії комуністичної влади Польщі проти українського населення, зокрема його масова депортація з Лемківщини, Надсяння, Холмщини та Підляшшя у 1947 році під час сумнозвісної операції «Вісла», призвели до руйнування української музичної інфраструктури, що активно розвивалася в попередні роки. Її відновлення почалося лише наприкінці 1950-х років. З'явилися українські аматорські музичні об'єднання, такі як ансамбль «Бандура», церковний хор «Горі Серця» та естрадні гурти «Ластівка», «Бескиди», «Синя ленточка». Вони активно інтегрувалися в музичне життя Польщі, брали участь у фестивалях української культури у Варшаві, Сяноку (тепер Санок), Кошаліні, Сопоті, а також у міжнародному фестивалі релігійної музики «Сакросонгах», молодіжних ярмарках у Гданську та інших загальнопольських культурних заходах, де часто здобували звання лауреатів. Після завершення Другої світової війни польсько-українські музичні зв'язки набули стабільного характеру. На сценах музичних театрів України було поставлено оперу С. Монюшка «Страшний двір» (Львівський театр опери та балету, 1952) (Додаток А), балети «Пан Твардовський» Л. Ружицького (там само, 1958) і «Білосніжка та семеро гномів» Б. Павловського (Київський театр опери та балету, 1975). Опера С. Монюшка «Галька» стала одним із найулюбленіших творів в українському оперному репертуарі. Твори польських композиторів-класиків, а також сучасних авторів, таких як В. Лютославський, К. Пендерецький, Г. Бацевич та інші, зайняли важливе місце у симфонічному, камерно-інструментальному та вокальному репертуарі українських артистів. Активно розвивався обмін концертними виконавчими силами — колективами та солістами. Українські митці неодноразово гастролювали в Польщі, серед них: Український державний народний хор (нині ім. Г. Верьовки), Державна заслужена капела бандуристів (нині ім. Г. Майбороди), Державний ансамбль народного танцю (нині ім. В.

Вірського), Закарпатський народний хор, Буковинський ансамбль пісні і танцю, а також хорові капели «Думка» та «Трембіта». З початком хрущовської відлиги з'явилася можливість розширення музичних обмінів. Українські музиканти почали частіше виступати у Польщі, а польські митці — в Україні. Як відзначає Воскобойник К. В. (2018), музика стала одним з інструментів культурної дипломатії, що дозволила налагодити діалог попри політичні обмеження. Відомим прикладом є спільні концерти українських та польських музичних колективів на міжнародних фестивалях у Варшаві та Києві. [8, с.119-132]

У 1960-х роках українсько-польські музичні взаємини стали одним із важливих напрямів культурної співпраці між УРСР та ПНР, що відбувалась у рамках політики "народної дипломатії" та ідеологічно контрольованого культурного обміну. Як зазначає І. В. Берегова, саме в цей період активізувались гастролі українських музичних колективів у Польщі — зокрема, Київського театру оперети та вокального тріо сестер Байко. Польські артисти, у свою чергу, брали участь у фестивалях в Українській РСР, що демонструвало прагнення обох сторін до налагодження міжкультурного діалогу в межах соціалістичного табору.⁷ [5, с.45-53]

У дослідженні Зофії Осікович висвітлено широкий спектр соціокультурних взаємин між Польщею та Україною в повоєнний період, де значне місце відведено саме музичним контактам. Авторка відзначає, що з кінця 1940-х років між обома країнами були започатковані систематичні культурні обміни, в яких музика відігравала важливу роль як інструмент м'якої сили та формування образу дружніх народів. Упродовж 1950–1980-х років у Польщі неодноразово виступали українські музичні колективи, зокрема хор ім. Г. Верьовки та оркестри народних інструментів, які презентували елементи традиційної української культури.⁸

⁷ Берегова І. В. Українсько-польський культурний діалог 1960-х років: музичний аспект // Культурологічні дискусії. 2022. № 24. С. 45–53.

⁸ Osikowicz Z. Społeczno-kulturalne aspekty stosunków Polski i Ukrainy w latach 1945–1991: praca doktorska. Kraków: Uniwersytet Pedagogiczny, 2020. 326 s.

Водночас польські ансамблі та виконавці брали участь у культурних подіях на території УРСР, зокрема в Києві, Львові та Харкові. Осікович підкреслює, що ці взаємні поїздки були не лише формою репрезентації мистецького доробку, а й інструментом державної політики у сфері міжнародних соціалістичних відносин. Авторка також звертає увагу на значення цих зв'язків у формуванні культурної пам'яті обох народів, адже регулярне знайомство з музичними традиціями сусіда сприяло поступовому подоланню історичних упереджень.

Особливістю цього співробітництва було те, що музика, на відміну від інших сфер культури, розглядалася як "безпечний" канал ідеологічно нейтрального обміну. Водночас музичні зв'язки мали не лише розважальний, а й політичний підтекст — вони формували образи добросусідства та культурної спорідненості між українським і польським народами. Аналіз матеріалів 1960-х років свідчить про цілеспрямовану підтримку таких обмінів з боку офіційних установ, зокрема міністерств культури обох країн.

Зокрема, на фестивалі "Східні музичні зустрічі" українські ансамблі народної музики представляли національний колорит, а польські джазові групи демонстрували свою майстерність. Наприкінці 1980-х відбувся культурний обмін між театрами: у Кракові гастролював Київський театр оперети, а в 1988 році в Києві виступила трупа Краківського театру опери та оперети. У 1980-х роках музичні контакти значно поживалися, зокрема завдяки демократичним змінам у Польщі та перебудові в СРСР. З'явилися нові культурні проєкти, орієнтовані на збереження національної музичної спадщини. Як зазначає Зарембо К. (2016), музичні колективи активно брали участь у спільних концертах, що демонстрували культурне зближення народів.[14, с.44] У Польщі гастролювали Квартет ім. М. Лисенка, вокальне тріо сестер Байко, співаки Н. Матвієнко (Додаток Б), І. Кушплер та інші. Також виступали аматорські колективи, зокрема ансамбль пісні й танцю «Сузір'я» зі Львова. В Україні гостювали польські

ансамблі «Мазовше», «Шльонск», Ансамбль пісні й танцю Польської армії, піаністка Р. Смендзянка, скрипаль С. Статкевич і низка вокалістів.

Українські композитори активно зверталися до польської тематики, використовуючи полонези, мазурки та обробки народних пісень. Серед них А. Данилевський, Т. Шпаковський, Б. Фільц, Ю. Знатоков та інші. Обробки польських народних пісень створили П. Козицький, М. Дремлюга, Б. Фільц. Оригінальні польські мелодії використовували Б. Лятошинський (мазурки для віолончелі й фортепіано), В. Польовий («Мазурка» для оркестру), Б. Яровинський (марш-полонез) та Є. Мілка. До польської поезії зверталися українські композитори: Б. Лятошинський, Г. Майборода, В. Кирейко та Б. Фільц писали твори на вірші А. Міцкевича; М. Вериківський – на тексти Ю. Словацького; З. Алмаші – на поезію Ч. Мілоша; Л. Етінгер, Т. Сидоренко-Малюкова – на вірші Ю. Тувіма. М. Вериківський створив «Варшавський цикл» на слова Л. Дмитерка, присвячений боротьбі варшав'ян із нацистами. Період 1970-х і 1980-х років також став часом активного розвитку музичної співпраці. Музиканти з обох країн організовували спільні концерти та фестивалі, на яких звучала музика різних жанрів: від класики до народної музики. Такі заходи не лише популяризували музику обох країн, але й сприяли взаєморозумінню між польською та українською культурою.

4.3 Кінематограф України та Польщі

У другій половині ХХ століття українсько-польський кінематограф розвивався у межах культурного обміну, який сприяв створенню спільних проєктів, популяризації кіно та обміну досвідом між кінематографістами. Особливу роль відіграли спільні історичні теми та мистецький вплив.

Спільні кінопроєкти: Одним із найвідоміших прикладів українсько-польської співпраці стала історична драма Єжи Гофмана «Пан Володизький» (1969) за романом Генрика Сенкевича, у якій брали участь українські актори, а зйомки проходили частково на території України (Додаток В). Інший значний

проект – «Огнем і мечем» (1999), де Україна була представлена як співпродюсер. Цей фільм, хоча і створений пізніше, ґрунтувався на тісній історичній і культурній співпраці, яка зародилася ще в середині ХХ століття.

Польські фільми в Україні: У радянській Україні популярними стали фільми польських режисерів. Наприклад, трилогія Єжи Гофмана («Пан Володєвський», «Потоп», «Огнем і мечем») здобула величезний резонанс, зокрема через захоплюючу подачу історичних подій і масштабність постановок. Особливої популярності набула кінострічка «Знахар» (1982) Єжи Гофмана, історія про професора Вільчура, який втратив пам'ять. У 2023 році Польща випустила ремейк фільму. Також у кінотеатрах України демонструвалися такі фільми, як «Попіл і діамант» Анджея Вайди (1958) та «Декалог» Кшиштофа Кесьльовського (1989), які здобули популярність завдяки своїй філософській глибині та оригінальності. Найбільш успішним став кіно-серіал «4 танкіста та пес» (1966-1970) Анджея Чикальського та Конрада Налєського. Більшість моїх знайомих, родичів з покоління Х та бумерів були та й досі залишаються палкими шанувальниками цієї картини. Зокрема моя прабабуся, котра пережила Другу світову війну, вважала всі воєнні кінострічки недостовірними, оскільки не відображали повну реальність подій.

В умовах радянської культурної політики українські митці шукали натхнення у формах, що дозволяли зберігати мистецьку автономію в межах ідеологічно допустимого простору. Польський кінематограф другої половини ХХ століття, зокрема феномен польської школи, став взірцем для українських авторів у пошуках естетичного балансу між суспільно значущим і художньо вартісним. Як зазначається у сучасних українських дослідженнях, польське кіно цього періоду вирізнялося глибиною етичних конфліктів, символізмом і моральною напругою, що стало предметом зацікавлення українських режисерів, які прагнули вийти за межі соціалістичного реалізму.

Дослідження Ганни Погребняк вказує на непрямий, але вагомий вплив польської кінематографічної традиції на розвиток авторського кіно в УРСР, зокрема через естетичні пошуки та міжрядкову критику радянської дійсності, властиву польським фільмам 1960–1980-х років. Сприйняття польського досвіду в українському кіномистецтві виявлялося як у тематичному плані (звернення до моральної відповідальності, історичної пам'яті), так і в художній мові – тяжінні до метафори, алегорії, лаконічності діалогу.

Доповненням до цього аналізу виступають матеріали польських телевізійних кіноновел, зокрема збірка, упорядкована Кшиштофом Зануссі та Едвардом Жебровським. Представлені у ній короткометражні твори не лише ілюструють жанрове й стилістичне розмаїття польського телебачення 1970-х років, а й демонструють, яким чином теми особистої провини, історичної тягlosti чи абсурду повсякдення набували екранного втілення. Цей досвід, хоча і не завжди офіційно визнавався, впливав на українських творців, які шукали способи вираження критичних смислів у телевізійних постановках і кінофільмах доби «застою». [65, с.127]

Українські фільми в Польщі: Українські фільми також були успішними в Польщі. Зокрема, «Тіні забутих предків» Сергія Параджанова (1965) стали знаковим прикладом автентичного відображення української культури, фольклору та національної ідентичності (Додаток Г). Ця стрічка отримала численні нагороди, зокрема на польських кінофестивалях. Також у Польщі демонстрували такі фільми, як «Білий птах з чорною ознакою» Юрія Іллєнка (1971) та «Захар Беркут» Леоніда Осика (1971), що представляли героїчну історію українського народу.

Взаємний вплив у кіномистецтві: У польському кінематографі часто використовували українські мотиви. Наприклад, фільм «Дівчата з Новоліпок» Барбари Сасс (1985) частково базувався на польсько-українських культурних

зв'язках. Водночас українські композитори, такі як Мирослав Скорик, створювали музику для фільмів, що зміцнювало співпрацю між двома країнами.

Тематика: Спільні кінопроекти часто зверталися до подій Другої світової війни та боротьби з фашизмом. Наприклад, «Балада про солдата» (1959, реж. Григорій Чухрай) та «Канал» Анджея Вайди (1957) відображали схожі теми героїзму, хоч і були створені окремо, їх активно обговорювали як у Польщі, так і в Україні.

Обмін досвідом: Польські майстри кіномистецтва, такі як Єжи Гофман, часто залучали українських акторів та технічний персонал для своїх постановок. У той же час українські режисери, зокрема Сергій Параджанов, впливали на формування авторського кіно в Польщі, популяризуючи естетику авангардного підходу.

4.4. Україна та Польща: спільне і особливе в розвитку образотворчого

Українсько-польська співпраця в образотворчому мистецтві другої половини XX століття базувалася на обмінах виставками, спільних проєктах, пленерах та творчих експериментах. Митці обох країн працювали над темами, пов'язаними з історією, національною ідентичністю та спільною культурною спадщиною.

Виставкова діяльність. Обміни художніми виставками стали одним із головних елементів співпраці. Українські митці мали змогу представляти свої роботи в польських галереях, що відкривало їм доступ до нової аудиторії та дозволяло вивчати західні мистецькі тенденції. У Польщі з великим успіхом проходили виставки українського народного та сучасного мистецтва. Наприклад, у 1980-х роках у Варшаві та Кракові експонувалися твори таких відомих українських художників, як Тетяна Яблонська, Іван Марчук і Михайло Божій. Твори Яблонської, зокрема «Хліб» і «Весна», викликали особливий інтерес завдяки їхній глибокій національній символіці та майстерності виконання. (Додаток Д).

Зі свого боку, у Києві, Львові, Харкові та інших містах України відбувалися виставки польських митців. Зокрема, у 1975 році у Львові була представлена виставка польської графіки, на якій демонструвалися роботи Генрика Томашевського, Яна Леніці та інших представників знаменитої Польської школи плакату. Ця школа вплинула на розвиток української графіки, зокрема на творчість Георгія Якутовича, який інтегрував польські стилістичні підходи у свої роботи.

Спільні пленери та симпозиуми. Одним із найяскравіших аспектів співпраці стали спільні пленери, які проходили на території Карпат — як українських, так і польських. Художники збиралися в мальовничих місцях, таких як Закопане чи Яремче, де спільно працювали, обмінювалися ідеями та створювали твори, які відображали красу гірської природи та її культурний контекст. Пленери стали майданчиком для діалогу між митцями різних поколінь і напрямів. Важливу роль відігравали також симпозиуми, присвячені монументальному мистецтву. У 1985 році у Львові та Варшаві пройшли заходи, під час яких митці обох країн ділилися досвідом створення мозаїк, вітражів і фресок для громадських просторів. Польські митці цікавилися традиціями українського монументального мистецтва, зокрема багатством кольорів і символізму, тоді як українські художники переймали польський досвід роботи з сучасними техніками й матеріалами.

У монографії "Modernism in Ukraine: Local Contexts, Intercultural Encounters, Transnational Exchanges" (2024) дослідник Петро Байцим аналізує розвиток українського модернізму в другій половині XX століття через призму транскордонних культурних контактів. Одним із ключових аспектів праці є висвітлення взаємодії між українськими та польськими художниками у 1960–1980-х роках. Автор відзначає, що попри ідеологічну ізоляцію, саме у сфері образотворчого мистецтва виникали неформальні канали комунікації між двома

країнами, зокрема через участь у спільних пленерах, обмінах виставками, листуванні між митцями.

Особливу увагу Байцим приділяє впливу польської авангардної школи (зокрема краківського мистецького середовища) на українських художників-шістдесятників, які прагнули звільнити мистецтво від офіційного соцреалізму. Польські візуальні практики, на думку автора, виступали каталізатором для розвитку неофіційного мистецтва в Україні, допомагаючи формувати нові естетичні орієнтири. Водночас, через мистецькі форуми та індивідуальні виставки, українське мистецтво того часу також справляло зворотний вплив на польське середовище, збагачуючи його традиційно релігійно-національний зміст елементами символізму й східноєвропейської міфології. [50, с.112]

Таким чином, дослідження Петра Байцима дозволяє розглядати українсько-польські зв'язки в царині образотворчого мистецтва не лише як приклад культурного обміну, а як важливий чинник у формуванні модерної мистецької ідентичності обох народів у другій половині ХХ ст.

Взаємний вплив і нові напрями. Польська школа плакату, яка здобула міжнародне визнання, мала значний вплив на українську графіку. Її представники, такі як Генрик Томашевський і Ян Леніца, працювали в мінімалістичній, але водночас надзвичайно виразній стилістиці, що стало джерелом натхнення для українських художників-графіків. У свою чергу, польські митці часто зверталися до українських народних мотивів, черпаючи натхнення з гуцульських орнаментів, стилізованих форм і барвистої палітри. Певний інтерес польських митців викликала творчість Івана Марчука, чиї роботи почали експонуватися в Польщі у 1980-х роках. Його унікальний стиль, який поєднував традиційні мотиви з авангардними формами, сприймався як відображення духу української культури. Українські митці також зверталися до польських тем і традицій. Наприклад, у монументальних роботах, створених у

1970-х роках для громадських будівель, використовувалися мотиви, пов'язані зі спільною історією України та Польщі.

Монументальне мистецтво як простір для співпраці. Монументальне мистецтво стало важливим напрямом співробітництва. У Кракові українські митці долучилися до створення мозаїк для громадських просторів. Водночас у Львові спільними зусиллями українських і польських реставраторів було відновлено вітражі в соборі Святого Юра, які походили з польського періоду. Під час реставраційних робіт польські та українські майстри обмінювалися досвідом у збереженні культурної спадщини, що заклало основу для подальшого співробітництва у цій сфері.

Співпраця між Україною та Польщею в образотворчому мистецтві другої половини ХХ століття була важливим чинником розвитку культури обох народів. Вона сприяла взаємному збагаченню мистецьких традицій, формуванню нових стилів і напрямів, а також утвердженню ідеї культурного діалогу. Обміни виставками, спільні пленери та монументальні проекти стали символом творчої єдності й відкрили шлях до подальшого розвитку мистецьких зв'язків у сучасності.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження було встановлено, що українсько-польські відносини в період з 1950 по 1991 рік характеризувалися складним та неоднозначним розвитком, який визначався як політичними, так і культурними факторами. Україно-польські культурні відносини в період 1945-1991 років були значною мірою визначені історичними, політичними та ідеологічними умовами, які впливали на рівень співпраці та взаємодії між двома народами. Цей період, що припав на часи радянської та соціалістичної Польщі, а також на період відновлення незалежності України, став етапом, на якому культурні зв'язки двох народів були в основному обмежені політичними обставинами, хоча не обійшлося і без певних позитивних моментів у галузі мистецтва, літератури та науки.

Після Другої світової війни Польща і Україна опинилися в різних політичних системах: Польща стала частиною радянського блоку, але

залишалася політично незалежною, в той час як Україна стала частиною СРСР. Ці обставини сильно вплинули на культурні відносини між державами. З одного боку, радянська влада прагнула встановити одностайну ідеологічну лінію, яка б відображала "єдину радянську культурну політику". У цьому контексті відносини між Україною і Польщею були зумовлені ідеологічними вимогами: комуністична пропаганда та радянська цензура накладали серйозні обмеження на розвиток культурної співпраці між двома державами.

Аналіз історичних джерел та літератури дозволив виокремити ключові етапи еволюції культурного діалогу між двома народами, зокрема в контексті політичних змін у Східній Європі. Було встановлено, що розвиток українсько-польських культурних зв'язків у зазначений період сприяв не лише взаємному пізнанню, а й формуванню нових форм співпраці у культурній та соціальній сферах.

Після 1991 року ситуація з українсько-польськими культурними зв'язками суттєво змінилася. На відміну від радянського періоду, коли культурні контакти були жорстко регламентовані ідеологічними вимогами, період після проголошення незалежності України характеризувався посиленням міжкультурного діалогу, створенням нових платформ для співпраці та активізацією двосторонніх проєктів. Культурний обмін став вільнішим та різноманітнішим, що дозволило українським і польським митцям відкрито обмінюватися досвідом, проводити спільні виставки, концерти та інші заходи.

Зміни політичного контексту після розпаду Радянського Союзу кардинально вплинули на культурний обмін між Україною та Польщею. Відбулося формування нових культурних ініціатив, спрямованих на подолання історичних суперечностей та створення сучасного партнерства. Такі зміни дозволили не лише розширити спектр культурної взаємодії, але й утвердити культурний діалог як один із важливих аспектів міжнародних відносин.

Актуальність українсько-польських культурних зв'язків на сучасному етапі визначається необхідністю підтримання та розвитку партнерства між двома народами в умовах глобальних викликів. Культурні зв'язки періоду 1950-1991 років значно вплинули на сучасне сприйняття українсько-польських відносин, оскільки історичний досвід співпраці дозволив сформувати базу для сучасних культурних ініціатив. Відновлення історичної пам'яті, активізація культурного діалогу та створення спільних проєктів сприяють не тільки збереженню національної ідентичності обох народів, але й забезпечують стійку основу для подальшого партнерства.

Таким чином, культурні відносини між Україною та Польщею в період 1945-1991 років мали складний і суперечливий характер. Вони були визначені історичними трагедіями, політичними та ідеологічними обмеженнями, а також прагненням до збереження національної ідентичності обох народів. Незважаючи на всі труднощі, культура двох країн знайшла свої шляхи до взаєморозуміння і співпраці через літературу, мистецтво, науку та культурний обмін, що стало основою для розвитку подальших відносин після здобуття Україною незалежності. Проведене дослідження підтверджує, що культурна співпраця між Україною та Польщею значно сприяла подоланню політичних розбіжностей та формуванню сучасного партнерського діалогу між двома народами, що виявилось основою для побудови майбутніх форматів міжнародного співробітництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Александров О. Нова стратегія національної безпеки Польщі – відповідь на європейські виклики та загрози сьогодення. *Стратегічні пріоритети*. 2015. Вип. 1 (34). С. 131-138.
2. Алексієвець М. Лис Н. Співпраця України і Республіки Польща в оборонно-безпековій сфері: історіографія проблеми (1991-2017). *Україна–Європа–Світ*. Збірник наукових праць. 2018. Вип. 21. С. 97-102.
3. Алексієвець М. Ільчук І. Українсько-польські відносини сучасності. Тернопіль, 2016. 260 с.
4. Банах Т. І. Масові вбивства 1943 р. на Волині в польсько-українських історичних дискусіях 1990-х рр. *Наукові записки НаУКМА. Історичні науки*. 2021. Том 4. С. 65-72.
5. Берегова І. В. Українсько-польський культурний діалог 1960-х років: музичний аспект // *Культурологічні дискусії*. 2022. № 24. С. 45–53.

6. Білобровець О. Прагматизм міждержавних відносин України і Польщі на сучасному етапі. *Дриновський збірник*. 2021. №14. С. 84-90.
7. Бойчук О. Гринюк І. Генеза польсько-українських відносин у 1991-2017 рр. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Питання політології*. 2020. Вип. 37. С. 105-116.
8. Ворошилов О. 2020. Візит Президента Польщі А. Дуди в Україну 11-13 жовтня 2020 р. *Україна: події, факти, коментарі*. 2020. № 13. С. 4-12.
9. Воскобойник К. В. Становлення українсько-польських дипломатичних відносин. *Вісник Черкаського університету. Серія «Історичні науки»*. 2018. №2. С. 119-132.
10. Гевко В. 20 років українсько-польських відносин: випробування часом і спільна перспектива на майбутнє. *Україна–Європа–Світ. Збірник наукових праць*. 2011. Вип. 8. С. 126-134.
11. Генік М. А. Проблеми міжнаціонального примирення в діяльності президентів України й Польщі. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Історія*. 2018. Вип. 14. С. 87-92.
12. Гурак І. Початки формування інституційно-правових засад українсько-польського міждержавного діалогу. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2015. №29-30. С. 231-236.
13. Дацків І. Становлення та розвиток українсько-польських відносин у геополітичному просторі наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. *Емінак*. 2019. №2 (26). С. 141-148.
14. Зарембо К. Аудит зовнішньої політики: Україна – Польща: Дискусійна записка. Київ: Ін-т світової політики, 2016. 44 с.
15. Зеліч В. В. Тітаренко С. О. Сучасні реалії економічного розвитку та співробітництва між Україною та Польщею. *Науковий вісник ХДУ. Серія: Економічні науки*. 2016. Вип. 17. С. 35-38.

16. Знахоренко О. М. Стратегічне партнерство в українсько-польських відносинах. *Історичний архів*. 2008. Вип. 2. С. 90-98.
17. Драус Я. Дослідження польсько-українських стосунків у 1991-2008 роках: нарис проблематики. *Чорноморський літопис*. 2010. Вип. 1. С. 32-41.
18. Євсюкова О. В. Україна та Польща: спільні стратегічні пріоритети в процесі історичних реформацій. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. №1. С. 68-73.
19. Єндращик К. Від добросусідства через стратегічне партнерство до прагматизму. Українсько-польські відносини в 1991-2005 роках. *Вісник Прикарпатського університету. Політологія*. 2018. Вип. 12. С. 173-185.
20. Ільчук І. Україна-Польща: відносини у політичній сфері (1991-2010). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: Історія. 2014. Вип. 1. Ч. 1. С. 157-162.
21. Каліщук О. Сучасна історіографія українсько-польського протистояння у роки Другої світової війни. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2012. №22. С. 523-534.
22. Киридон А. Троян С. Українсько-польський діалог в умовах революції гідності (2013-2014 рр.). *Intermarum: історія, політика, культура*. 2015. №2. С. 277-285.
23. Киридон А. Україна – Республіка Польща: етапи, реалії та перспективи відносин. *Зовнішні справи*. 2013. № 11. С. 18-21.
24. Ключук Ю. Польсько-українські відносини з питань реституції культурних цінностей (на прикладі архіву товариства «Просвіта»). *Науковий Вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Серія: Історичні науки. 2016. № 3(328). С. 132-136.
25. Криштанович М. Українсько-польські міжнародні відносини в контексті євроінтеграції та євроатлантичного вибору. *Економіка та суспільство*. 2021.

Вип. 24. С. 255-234. [Електронний ресурс]. Режим доступу:

<https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/225>

26. Криштанович М. Розвиток міжнародного співробітництва України з Польщею в сучасних умовах. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. 2021. №24. С. 219-223.
27. Криштанович М. Генеза українсько-польського співробітництва в зовнішній політиці в 1995-2005 рр. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. 2020. №23. С. 138-142.
28. Погребняк Г. П. Авторський кінематограф у культурному просторі другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Київ: НАКККиМ, 2020. 448 с.
29. Міцкевич А. Дзяди. Частина III // Міцкевич А. *Зібрання творів: у 4 т. Т. 2.* – Київ: Дніпро, 1985. – С. 148-219.
30. Мелекесцев К. І. Бут О. М. Україна та Республіка Польща: еволюція від білатеральних відносин до євроатлантичної інтеграції: монографія. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2020, 200 с.
31. Мелекесцев К. Становлення білатеральних відносин незалежної України та Республіки Польща: договірно-правова основа міждержавних відносин (1990-2004). *Історичні і політологічні дослідження*. 2018. №1. С. 152-163.
32. Морозова О. Польща і Україна: проблеми і перспективи наукового діалогу. *Історичний архів*. 2020. Вип. 21. С. 78-90.
33. Мруз М. Від стратегічного партнерства до обмеженої співпраці. Польсько-українські відносини 2015-2019. *Вісник Львівського університету. Серія: міжнародні відносини*. 2020. Вип. 48. С. 65-70.
34. Нінічук А. Питання реституції в польсько-українських відносинах 90-х років ХХ століття (на прикладі архіву товариства «Просвіта»). *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. 2018. №19. С. 34-38.

35. Папіш Н. Федунь О. Динаміка міжнародно-політичних функцій українсько-польського державного кордону. Вісник Львівського університету. Серія: міжнародні відносини. 2015. Вип. 37. Ч. 3. С. 90-99.
36. Піх О. Українсько-польські відносини в період президентства Віктора Ющенка (2005-2010): асиметрія очікувань і можливостей. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2017. Вип. 29. С. 584-604.
37. Притулюк В. Збереження культурної спадщини крізь досвід реституції українсько-польських взаємин. Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. 2021. №25. С. 99-103.
38. Секунова Ю. В. Главацька А. П. Міжнародна політика України та Республіки Польща: багатогранне й перспективне співробітництво. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки. 2021. №1. С. 46-51.
39. Сучасні українсько-польські відносини: погляд експертів: аналітичні матеріали. упоряд. В. Бусленко. Вип. 2. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. 108 с.
40. Трофимович В. Політичні відносини України і Республіки Польща. 1991-2010. Наукові записки НУ «Острозька академія». Серія: Політичні науки. 2010. Вип. 4. С. 121-133.
41. Угода між Урядом України та Урядом РП про співробітництво у справі охорони та повернення втрачених і незаконно переміщених під час Другої світової війни культурних цінностей. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_120#Text
42. Українсько-польські культурні взаємини. Вип. 2 / ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. – Київ : ІМФЕ, 2008. – 304 с.
43. Хаєцька О. Україно-польське співробітництво як елемент системи безпеки у Європі. Матеріали другої міжнародної конференції «Травневі студії 2020: історія, міжнародні відносини». Вінниця, 2020. С. 27-30.

44. Чекаленко Л. Україна і Республіка Польща: від історичних стереотипів до стратегічного партнерства. Зовнішні справи. 2010. №3-4. С. 26-31.
45. Цепенда І.Є. Українсько-польські відносини 40-50-х років XX століття: етно-політичний аналіз. К., 2009. 387 с.
46. Шевченко Т. Кавказ // Шевченко Т. Повне зібрання творів: у 12 т. Т. 2. – Київ: Наукова думка, 2001. – С. 141-144.
47. Янків М. Україна і Польща: стратегічне партнерство в системі геополітичних координат (політико-економічний та секторальний аналіз). Львів: Світ, 2011. 384 с.
48. Яцюк П. Стратегічне планування у сфері національної безпеки Республіки Польща: досвід для України. Політичне життя. 2020. №1. С. 138-142.
49. Baluk W. Stosunki polsko-ukraińskie w latach 2005-2012. Od romantyzmu do pragmatyzmu. Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej. 2012. №10. S. 25-38.
50. Baitsym P. Modernism in Ukraine: Local Contexts, Intercultural Encounters, Transnational Exchanges. London: The Courtauld Gallery, 2024. 112 p.
51. Konoczuk W. Czas na doktrynę postgiedrojciovską wobec Ukrainy. Nowa Europa Wschodnia. 2018. №1. S. 23-37.
52. Mróz M. Ukraina i Polska w obliczu nowych wyzwań w dziedzinie współpracy wielostronnej i bezpieczeństwa. Visnyk of the Lviv University, Series International Relations. 2017. №43. S. 22-28.
53. Osikowicz Z. Społeczno-kulturalne aspekty stosunków Polski i Ukrainy w latach 1945–1991: praca doktorska. Kraków: Uniwersytet Pedagogiczny, 2020. 326 s.
54. Sobczyk K. Konflikt na Ukrainie – porażka czy szansa dla Wspólnej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony UE? Bezpieczeństwo Narodowe. 2015. №1. S. 37-60.
55. Szeligowski D. Prezydent Wołodymyr Zełenski. Gdy fikcja staje się rzeczywistością. Polski Przegląd Dyplomatyczny. 2019. №3(78). S. 92-98.

56. Tupalski T. A. Stosunki polsko-ukraińskie w latach 2004-2010. *Colloquium*. 2014. №3. S. 135-157.
57. Karłowicz L. Od Zasmyk do Skorobowa / L. Karłowicz. Opole, 1994., c. 149-150.
58. Łukaszów J. [Olszański T. A.] Walki polsko-ukraińskie 1943-1947. *Zeszyty Historyczne*. Paryż, 1989. Z. 90. S. 159–199.
59. Motyka G. Ukraińska partyzantka 1942–1960. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Powstańczej Armii. Warszawa, 2006. 728 s.
60. Partacz Cz. Kwestia ukraińska w polityce polskiego rządu na uchodźstwie i jego ekspozytur w kraju (1939-1945). Cz. Partacz. Koszalin: Politechnika Koszalińska, 2001. 405 s.
61. Prus E. UPA – armia powstańcza czy kurenie rizinów? Nortom, 1994. 129 s.
62. Siemaszko W., Siemaszko E. Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia 1939–1945. T. 2. Warszawa: von Borowiecky, 2000. 434 s.
63. Torzecki R. Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie SS Rzeczypospolitej. Wydawnictwo Naukowe PWN, 1993. 348 s.
64. Filar W. Wydarzenia wołyńskie 1939–1944. Toruń: Adam Marszałek, 2008. 509 s.
65. Zanussi K., Żebrowski E. Telewizyjne kino nowelowe. Warszawa: Wydawnictwo Artystyczne i Filmowe, 1978. 127 s.

ДОДАТКИ

Додаток А

Кадр з опери С. Монюшка «Страшний двір» (Львівський театр опери та балету).

Джерело:<https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fviv.vgorode.ua%2Fevent%2Fteatry%2F614368-opera-strashnyi-dvir&psig=AOvVaw1eb8Q28C32gA2s00xQSmWE&ust=1747583596234000&source=images&cd=vfe&opi=89978449&ved=0CBgQjhxFwoTCKjX-6zuqo0DFQAAAAAdAAAAABAE>

Додаток Б

Потрет Ніни Матвієнко- українська народна співачка.

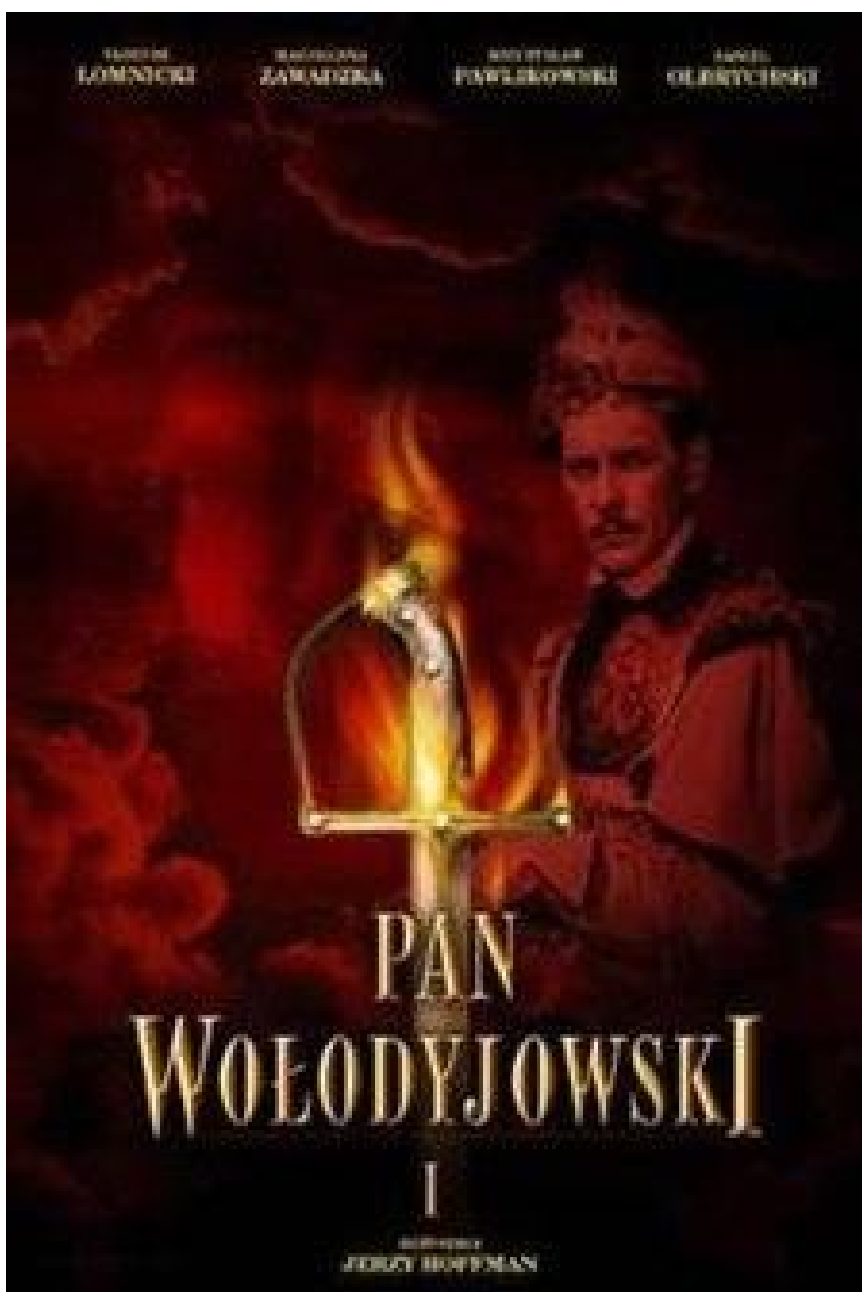
Джерело: <https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Famazing-ukraine.com%2Fnina-matviienko-sviatkuie-den-narodzhennia-naitsikavishi-fakty-z-biohrafii-spivachky%2F&psig=AOvVaw3YVQ0kqLrIOmJiRh1BRIO&ust=1747583749902000&source=images&cd=vfe&opi=89978449&ved=0CBUQjRxqFwoTCJjSzPnuqo0DFQAAAAAdAAAAABAb>

Додаток В

Афіша до історичної драма Єжи Гофмана «Пан Володєвський» (1974).

Джерело: https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fuk.wikipedia.org%2Fwiki%2F%25D0%259F%25D0%25B0%25D0%25BD_%25D0%2592%25D0%25BE%25D0%25BB%25D0%25BE%25D0%25B4%25D0%25B8%25D0%25B9%25D0%25BE%25D0%25B2%25D1%2581%25D1%258C%25D0%25BA%25D0%25B8%25D0%25B9_%2528%25D1%2584%25D1%2596%25D0%25BB%25D1%258C%25D0%25BC%2529&psig=AOvVaw1G4o9CBz9wkHyDC1OJwIF_&ust=1747583983578000&source=images&cd=vfe&opi=89978449&ved=0CBUQjRxqFwoTCMD-5OPvqo0DFQAAAAAdAAAAABAE

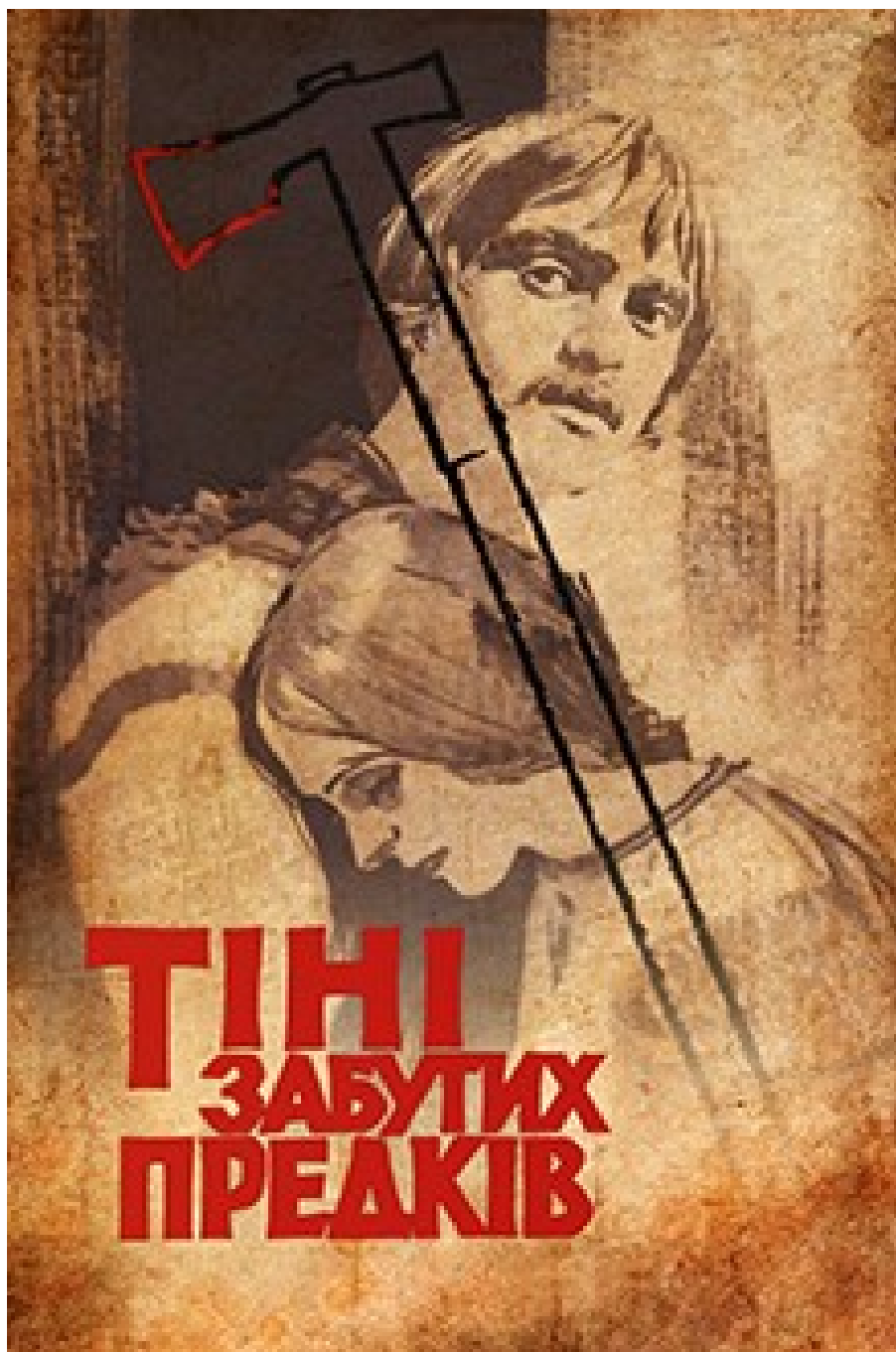

Додаток Г

Афіша до фільму «Тіні забутих предків» Сергія Параджанова (1964).

Джерело: [https://www.google.com/url?](https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fwww.acmodasi.com.ua%2Famdb%2Fmovie%2F26782-shadows-of-forgotten-ancestors-1965%2Fimages&psig=AOvVaw2Vs_B8C xv7wxipGFkKehUI&ust=1747584072712000&source=images&cd=vfe&opi=89978449&ved=0CBUQjRxqFwoTCICAk5Pwqo0DFQAAAAAdAAAAABAE)

[sa=i&url=https%3A%2F%2Fwww.acmodasi.com.ua%2Famdb%2Fmovie%2F26782-shadows-of-forgotten-ancestors-1965%2Fimages&psig=AOvVaw2Vs_B8C xv7wxipGFkKehUI&ust=1747584072712000&source=images&cd=vfe&opi=89978449&ved=0CBUQjRxqFwoTCICAk5Pwqo0DFQAAAAAdAAAAABAE](https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fwww.acmodasi.com.ua%2Famdb%2Fmovie%2F26782-shadows-of-forgotten-ancestors-1965%2Fimages&psig=AOvVaw2Vs_B8C xv7wxipGFkKehUI&ust=1747584072712000&source=images&cd=vfe&opi=89978449&ved=0CBUQjRxqFwoTCICAk5Pwqo0DFQAAAAAdAAAAABAE)

Додаток Д

Картина Тетяни Яблонської «Хліб» (1949).

